SUVE JAAN

LUIGE LAOS

SUVE JAAN

LUIGE LAOS

SUVE JAAN

LUIGE LAOS

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN
1955

Kunstiliselt kujundanud R. Tungla.

HAKATUSEKS

Meie süda on rõõmus, kui õigete meeste tegudest kuuleme või igas keeles loeme. Niisuguseid mehi on iga rahva seas olnud ja on veelgi olemas. Ka meie rahva seas on mehi olnud, kelle nimesid auga nimetatakse; aga et meie keeles mitte veel nii palju ei ole kirjutatud kui meie naaberrahva läti ja muude rahvaste keeltes, sellepärast oleme neist kasinalt kuulnud ja peale selle leitakse neid harva.

Ei ole see ikka mees, kel püksid jalas; see on sagedasti ainult mehe sarnane. Mees on aga see, kellel mehe süda ja mehe hing rinnus on; mees on see, kes ligimese heaks oma varast, oma tervisest ja, mis veel enam kui see on, oma elust lugu ei pea, nõnda kui meie Luige Laos oli.

Ka ühe teise ausa mehe nimi on teatavaks saanud, kes 1812. aastal, kui see suur kaotav sõda lahti oli ning meie merevägi Hollandimaa mere serval prantslaste vastu seisis, ka oma mehise südame, oma järsu tarkuse ja julge pealehakkamise läbi palju au- ja kiiduväärt tegusid tegi, mis teistele meeldegi ei tulnud ja mis kõik ikka heaks ja kasuks läksid. Tema nimi oli Lageda Jüri; laevamehed nimetasid teda Jurkaks. Üks vene laevapealik, nimega Mar-

linski, kes seda meest tundis, on temast väga ausasti kirjutanud ja ta nime unustamatuks teinud.

Kes neid järgnevaid lehti loeb, see lugegu neid hoolega ja rääkigu neist ka teistele. Mitmel mehel on tõesti samasugune süda rinnus, aga tema tukub, — ta pole veel unest äratatud.

I

MEREMEES

Kes sõidab seal kesk musta merd,
Laia tolmumata teed?
Ta lõhub julgest' mööda merd;
Ta võttis elu, võttis verd,
Ei hooli sest, et meri keeb,
Et laine lainet vastu lööb;
Ta lendab kui üks merelind,
Valges vahus tema rind.
Kes on need julged merepojad,
Kes lõhk'vad seal need mereojad?
Kas sa siis tunne teda, vennikene,
*See on meie „Tuvikene".**

Meie «Tuvikeseks» nimetati üht ilusat, tugevat sõjalaeva tema kange purjetamise, nägusa ning kerge olemise pärast. Ükski teine laev tema vastu edasi ei jõudnud, ta ei kannatanudki teist oma kõrval; iga tuulega ja igas kohas oli tema esimene. Tema peapealik oli määratu rikas mees ja kulutas oma varast palju oma

* Venelased nimetasid teda «Golubkaks».

laeva iluks; tema laeval olid need kõige valgemad purjed, kõige peenemad ja siledamad köied; ikka oli ta nii uus, nii kena kui värske lill rohu sees. Ja kui tuul tema valgetesse purjedesse puhus ja need siis uhkesti kui neitsi rinnad paisusid ja tema kui merelind lainetest läbi kihutas, nõnda et meri veerles ja kohises tema rinna all, — see oli siis tema peapealiku kõige armsam rõõm, ta süda tuksus rinnus ja ta küsis siis naerulise näoga: «Kas teiste hääled meie taga veel kuulda?» — Ja teised küsisid: «Kas «Tuvikene» veel näha?»

See pealik ei olnud mitte igapäine mees; ta ei olnud mitte ükspäinis noor, julge, nägus, tugeva kehaga ning rikas — need olid tema kõige halvemad omadused; ta oli ka hea, alandlik ja igapidi hakkaja mees ja oma alamate vastu kui isa. Meri oli tema maailm, «Tuvikene» tema hing, ja maa ja taeva vahel mööda merd lõhkuda, nõnda kas võtku või jätku, oli tema kõige suurem uhkus. Ta käis siis mööda laeva lage ja hüüdis täie häälega: «Laota purjesid! Anna rammu, anna rammu!» Ja tema «Tuvikene» lendas siis nõnda, et meri vingus ja valges vahus kui piim tema rinna all oli.

Tasasel ilmal, kui vana tuulepuhuja oma tuulepõie kinni pigistas, kui vana merepööraja mere lained oli silendanud ja meie «Tuvikene» oma ankru küljes kui peegliklaasis puhkas, — kutsus see hea pealik oma mehed üles laeva lae peale, ajas nendega magusat juttu või luges neile raamatust suurtest ja kuulsatest meremeestest, kelle nimed suurte autegude pärast meremeeste keskel igavesti mälestatavaks jäävad, ning seletas neile lahkel ja ladusal keelel, mida nad ei mõistnud. Tema mehed seisid siis vagusasti tema ümber kui puud oma juurte peal ja kuulasid; kuum veri tõusis neile palgetesse, nende silmad läikisid

peas ja igamees oli valmis elu ja surmaga oma pealiku au eest võitlema minema. Nõnda armas oli tema nende meelest, ning nad täitsid tema käsku rõõmuga.

Ühel hilisel mardikuu õhtul — see sündis Tallinna mere kaldal —, kui juba kõik maailm paksus pimeduses kui hauas hingas, jäi nende pealik linna haigeks; aga tema käsk pidi enne päeva laeva peal olema. Õhtu oli pime, meri kurja täis ja lainetas hirmsasti; tuul ulgus ja vingus ümber kõrvade; lained piherdasid oma meelevalda mööda kui üleannetud ja ähvardasid seda julget, kes usaldaks nende sekka minna, eneste sisse neelata, — ja kaheksa tema meest ehtisid endid parajasti merele minema.

«Kui palju kell on?» küsis üks neist meestest ühe linnamehe käest.

«Linna kell on kaheksa löönud,» vastas see.

«Siis ei ole enam aega viita,» ütlesid need.

«Kuhu teie siis tikute?» küsis linnamees.

«Laevale,» vastasid laevamehed.

«Kas teie laev kaugel on?»

«Siinsamas näpu otsas.»

«Kui pikk teie näpu ots siis on?»

«Saab versta kuus maad,» vastasid mehed.

«Teie lähete selle kurja ilmaga kui veskikivid mere põhja.»

«Kes sellest võib lugu pidada; meie peame tegema, mis kästakse.»

«Laevale teie selle valju ilmaga koguni ei saa.»

«Saagu või saamata, see on jumala tahtmine, aga et meie läheme, see on meie tahtmine,» ütlesid mehed, lükkasid paadi vette ja läksid, ja pime öö kattis nad oma musta tiiva alla.

Niisugused mehed olid need.

Sellesama laeva peal, kust need mehed olid — meie «Tuvikese» peal —, teenisid ka kaks meie maa

meest, üks nimega Luige Aabram ja teine Terase Mihkel; mõlemad ühe valla mehed ja tuttavad ning sõbrad poisikesepõlvest saadik. Aabram sõi juba neli aastat kuninga leiba, kui tema noorem vend Laos ka soldatiks võeti. Ja Luige Laos on nüüd see mees, kes meie jutule uut hinge annab.

Luige Laose kord tuli ka kätte soldatiks minna. Ta oli noor, 22-aastane, tugev, julge, kärme ja rammus mees; aga ta kohkus väga, kui temale seda kuulutati, ja nuttis kibedasti, kui tema pea paljaks aeti! Ta ei nutnud mitte sellepärast, et ta soldatiks pidi minema, sest see on ju iga ausa ja õige mehe kohus oma vanemate ja nõrgemate eest vaenlase vastu minna; see on meeste asi, ega need vaenlasedki naised ei ole. See on ju algmisest üle kõige maailma, niikaugel kui päike paistab, kõikide rahvaste ja keelte seas, kus mehed sünnivad, see pruuk olnud ja jääb ka selleks. Kui 1812. aastal Prantsuse röövlivägi viiesaja tuhande mehega Vene maa sisse tuli, kõik ära põletas, riisus ja tappis, mis ette juhtus, oli meie kõige oma rahva poolt armastatud keiser Aleksander suures kurvastuses selle üle, et tema vägi sel korral mitte kõik koos ei olnud; sest üks suur jagu oli Türgimaal türklaste ja teine Soomemaal Rootsi vastu. Oma suures mures meie pärast läks meie armuline valitseja kirikusse, et seal taevaisaga, kelle poole meie igaüks ennast peame pöörama, kui meie häda suur on, nõu pidada. Kiriku ukse ees seisis üks vana, halli habemega vene talupoeg. See astus Aleksandrile vastu ja ütles:

«Aulik suur keiser! Mina näen seda ju eemalt, et üks raske mure sinu selget silmnägu segab. Ära karda ühtegi, meie kõik oleme mehed ja meil on tugevad pojad; anna meile aga luba ja sõjariistad kätte, ja vaenlane kaob su silma alt kui pihu ja põrm.»

Meie helde Aleksander pani käe tema õla peale ja vastas tasase häälega:

«Tänan sind, vana mees, sinu kange ja kõva usu eest; kui teie kõik sedaviisi mõtlete, kui sina praegu räägid, siis on jumal oma abiga meie pool ja vaenlane tuleb siia oma hauda otsima,» ja läks sellepeale kirikusse.

Luige Laos oli niisamasugune mees kui see vene talupoeg. Ka tema ei olnud arg, aga ta süda sulas ta rinnus ja kastis ta silmi, et ta vana 70-aastane isa oma vaesuse sisse ilma tema abita pidi maha jääma; ema oli juba surnud. Et ta nii vaene oli, et ta oma vanale isale mitte mõnda rubla raha ei võinud jätta, see tegi temale nii palju muret ja tema südame nii raskeks, et temal ööd ega päeva rahu ei olnud. Tema kahe-aastase sälu murdsid hundid, tema kasvukaerapõllu raiskasid küla lojused ära, nõnda et temal muud ei jäänud kui tema lapselik armastus oma isa vastu, ja see oli nii kange, et selle vastu ühtegi ei saanud. Isa oli temal kõige armsam inimene siin ilma peal, ja sellepärast mõtles ta igapidi, mil viisil ta temale mõne rubla raha võiks saada; aga kust vaene soldat raha saab, ja see vaevas teda. Ühel öösel, kui needsamad mõtted jälle tema peas keerlesid ning tema und segasid, läks ta süda korraga kergemaks, sest mõte oli mõteldud ja nõu peetud.

Ühel õhtul tuli ta salaja isa juurde. Vana Luik istus pimedas toas kui vana vaim ning soojendas oma külmi käsi kolde ääres. Tema paljas pea ja tema pikk valge habe läikisid kui kõdupuu pimedas; ta ei pannud tähelegi, et Laos tema selja taga seisis.

«Tere õhtust, isake!»

Vanamees pööras enese äkisti ümber ja vastas:

«Tere tulemast, mu armas poeg! Sina olid õige praegu minu mõtetes.»

«Ja mina olin oma ihu ja hingega sinu juures, isake.»

«Istu maha; kas tahad süüa?»

«Ei hooli, isake, mul on nüüd rikkam peremees, kui sina oled; kuninga aidad on leiba täis.»

«Mina, pojuke, mõtlesin praegu, kuhu ometigi sinu luud-liikmed ükskord maha saavad.»

«Ikka jumala õnnistatud mulda, isake; mis see maailm muud on kui üks määratu suur kirikuaed, kus meie isaisade luud-kondid maetud on.»

«Aga kus mu Aabram nüüd on?»

«Olgu kus tahes, isake, ega ta kadunud ei ole.»

«Sina, mu pojuke, lähed minust nüüd ka ära kaugele maale. Minu õnnistus olgu sinu juures, jumal juhatagu sulle sinu teed. Ära tee mitte Luige nimele häbi, ära tee mitte, mis sa tahad, sest meie tahtmine ei kõlba igakord, vaid tee, mis kohus on, ja tee seda õigesti, siis mõistetakse ka sinule õigust. Sina oled äkilise meelega, mu poeg, see jäta hoopis maha. Ära aja mitte oma kangekaelsust taga, anna ikka järele ja ole sõnavõtlik. Kui sind asja peale saadetakse, ole kärme ja tee kõik, mis sind kästakse, hea meelega. Ole ikka aus, tõsise keele ja puhta käega. Kuninga vits on kibe, hoia ennast selle eest. Oled sa siis igapidi üks õige mees, kelle peale võib loota, küll sinu pealikud seda märkavad ja sind hoiavad, ja jumal laseb sinu käel hästi käia.»

«Tänan, isake, selle õpetuse eest, need sõnad jäävad elu otsani minu südamesse. Aga, isake, mina tulin sinu juurde ühe asja pärast nõu pidama; kuule, mis mul sinuga rääkimist on. Meie hulgast on üks nekrut juba kolm päeva jooksus, ja mina tean, et ta Läänemuru niidul meie heinaküünis varjul on. Sina, isake, pead nüüd pealiku juurde minema ja seda

temale ütlema. Ta tuuakse sealt siis ära, ja sina saad kakskümmend viis rubla.»

«Jumal hoidku mind, pojuke, niisuguse raha eest, kus teise inimese veri küljes on!» vastas isa.

«See on tõsi küll,» ütles poeg, «nuhtlust tema saab, aga see nuhtlus pole ju veel nii ränk. Aga mida kauemini tema ära jääb, sedamööda kasvab ka tema nuhtlus päev-päevalt, ja mõtle ometigi, isake, kui kurja tee peal tema on. Tema peab ennast nüüd vargusega või röövimisega toitma, ja viimaks võetakse ta ometigi kinni, ja siis on ta koguni otsas.»

«Noh, kui sa seda kõik nii hästi tead, mu poeg, siis anna seda ise üles,» vastas isa.

«Ei mitte, isake, see ei lähe. Vaata: meie oleme soldatid ja nüüd on sõjaaeg, meie peame kui sõbrad ja vennaksed üksteisega elama, elu ja surma poolest võitlema, ja kui mina nüüd seda üles annaksin, hakkab tema mind kiusama ja vihkama ja võib mulle palju kurvastust teha.»

«Mina tahan siis tema juurde minna,» vastas isa, «ja temale heaga ütelda, et ta oma koha peale tagasi läheks.»

«Ei mitte, isake, tema on üks kõva südamega mees,» ütles Laos. «Näeb ta sind eemalt tulevat, mõtleb ta, et sa tema elu kallale tuled, ja laseb sinu kui jänesepoja maha, enne kui sa veel ta ligi saadki. Mõtle aga, mis kurja tee peal ta on ja kui raskete pattudega ta selle eluga oma hinge koormab ja iseennast ja oma hinge hukkab, ja sina, isake, võid teda selle õnnetuse eest kaitsta, kui sa õiglane mees oled.»

«See asi segab mu meele hoopis ära,» ütles isa paha meelega. «Oleks parem olnud, mu poeg, kui sa poleks koguni mu silma ette tulnud, mina poleks siis ühtegi teadnud ja mu süda oleks rahul olnud. Ma

tahan seda asja öösel järele mõtelda, saab siis näha, mis hommikul sünnib.»

«Jää siis jumalaga, isake! Mina lähen nüüd jälle oma teed,» ütles Laos, andis isale kätt, ohkas korra õige südame põhjast ja läks uksest välja.

Vana Luik istus veel hulga aega oma paiga peal; suur, tühi ja kole tuba ja tema segased mõtted olid tema seltsimehed. «Siin,» mõtles ta iseenesest, «olen ma oma lapse-, poisi- ning ka mehepõlve elanud, olen siin rõõmu- ning ka kurvastusepäevi näinud, aga nii raske pole mu süda veel olnud, kui ta nüüd on. Poeg, poeg, sina juhatad mind üht rasket ja verist teed minema,» ütles ta tasase häälega ja ohkas raskesti.

Tema aeg läks igavaks, ta tõusis üles ja läks õue. Õhtu läks ju pimedaks, sügisene tuul lahutas ta pika valge habeme laiali, paksud pilved käisid taeva all ja üks kaaren lendas tema toa katuse peale. «See ei too mulle head,» ütles vanamees, läks tuppa, lükkas toaukse kinni ja pani piibu peale tuld. Aga see ei maitsenud. Ta heitis sängi põhkude peale, aga und ei tulnud tema silmi. Ta mõtles risti ja põigiti selle asja peale, mil viisil ta seda kõige paremini võiks teha. Pealiku juurde minna ja sellele vaesele inimesele vaeva teha ei tahtnud ta. Kui ta sedaviisi kõik mõtted sai läbi mõtelnud, jõudis koit välja. Koiduvalgus paistis vana toa ukse prao vahelt sisse ja valgustas tema tuba. Vanamees tõusis üles, pidas, nõnda kui iga ristiinimese kohus on, oma hommikuse palve, läks siis kapsaaeda, murdis ühe suure kapsalehe, pani mõne soolase kala lehe sisse, võttis leivakannika kaenla alla ja läks Läänemuru niidule. Kui ta oma küüni ligi sai, kuulis ta küünis kolinat ja nägi ka kohe ühe soldati püssi küüni seina vahelt endale vastu läikivat. Vana Luik kohkus seda nähes, kargas ühe jämeda puu taha ja ütles: «Urjah, kurjategija, see on ju püsti

mõrtsukas; see on ju veel hullem kui hunt, see ei lase elavat hingegi enese ligi.»

See asi tegi vana Luige südame õige kurvaks. «Mis ma nüüd teen?» mõtles ta, «minu hea nõu läks koguni raisku. Lasen mina teda selle kurja tee peale jääda, siis pole mul enesel hingerahu ja temast saab mõrtsukas, ja parandada ei või ma teda ometigi, sest ta ei võta head nõu; pean siis ikka poja sõnade järele tegema.»

Ta läks siis pealiku juurde ja andis üles, et seal ja seal kohas üks soldat pelgus on. Pealik saatis mõned oma meestest sinna. Nemad leidsid ta nimetatud heinaküünis, võtsid mehikese käsile, sidusid tema käed selja taha kinni ja viisid ta ära. Et kõik teda armastasid, siis kahetsesid nad väga, et see noor mees niisugust ülekohut oli teinud; sest see jooksik oli — meie Laos ise. Vanale Luigele saadeti kakskümmend viis rubla raha. Tema ei teadnud seda, et see tema oma poja valuraha oli, ja siiski oli see raha nii väga tema meele vastu, et ta seda nähagi ei võinud; juba teadmine, et see ühe teise mehe valuraha oli, vaevas teda.

Teisel hommikul viidi vaene Laos väerinna ette, kus ta nuhtlust pidi saama. Vaene mees värises neid keppisid nähes, mis tema selja peal pidi katki pekstama. Ta oli ikka hea, sõnakuulelik laps oma vanemate vastu olnud ja austas iga vana inimest; kõik, kes teda tundsid, armastasid ja kiitsid teda, ja ei olnud üleüldse tänini veel vitsaraagu tema ihu peale saanud. Tema riided kisti nüüd seljast maha ja ta hingeahastus selle hirmu pärast oli nii suur, et veri tema ninast kui allikast välja purskas, ning ta palus oma südames jumalat, et tema, meie armas taevaisa, temale jõudu annaks seda valu oma armsa isa heaks kannatada.

Sellepeale astus pealik väeviirade ette ja laskis täie häälega tema ülekohtuse teo ette lugeda ja ka selle

nuhtluse, mis igamees saab, kes sest vandest, mis ta vandunud — väeteenistuses oma sündimisemaa eest oma elu jätta —, ei hooli. Nüüd hakati teda nuhtlema, ja nii raskesti, et iga hoobi all tema õrn nahk katkes ja tema ilmasüüta veri piki selga maha tilkus. Kakssada viiskümmend hoopi kannatas tema ära, siis langes ta verise selja ja vesiste silmadega põlvili maha ja tänas jumalat, et see valus nuhtlus nüüd möödas oli. Selg põles küll kibedasti, aga ta süda oli rõõmu täis, sest tema isal oli nüüd kakskümmend viis rubla raha ja keegi ei teadnud, kuidas see lugu oli. Aga vanarahvas ütleb: «Kus tegijaid, seal ka nägijaid.» Üks teadis ometigi sest asjast ja see ei võinud seda kannatada, et niisugune auväärt asi Laose häbiks pidi jääma, ja rääkis seda pealikule. Ka vana Luik sai sest asjast oma südamevaluks teatust. Ta ohkas, nuttis, lõi käed üle pea kokku ja vaevas ennast ööd ja päevad. See mõte, et ta nüüd ise oma armsa poja verivaenlane oli, et ta ise poja nii kibeda kiusatuse alla saatnud, see rõhus tema hingerahu kuulmata oma alla ja ei lahkunud temast.

«Oh mina vaene mees, oh mina vaene mees, kus leian mina oma hingele jälle rahu,» kuuldi teda alati hüüdvat. «Mina olen üksi kui vana, ärakuivanud puu kõrge mäe otsas, kelle oksad kanged tuuled maha murdnud ja kes oma nõrkade juurte peal veel tuigub ja viimast rammu ajab. Kas siis minu vaevapäevad veel lõppenud ei ole, või peavad nemad nüüd õieti peale hakkama? — Sina, mu taevane isa, kes sa risti peale paned, aita teda ka kanda; kergita sina ise minu südamevalu; juhata mind lähemat teed minu haua äärde ja lase mind mu halli pea ja kurvastatud südamega sinna langeda, — seal on rahu!»

II

Mõned päevad peale seda oli kindrali juures suur söömaaeg, kus palju suuri härrasid oma prouadega ning hulk väepealikuid koos oli. Söömalaua ääres räägiti mõndagi ja viimaks langes jutt ka Laose peale. Üks neist härradest küsis:

«Mis eest sai mineval nädalal üks noor soldat nii kanget nuhtlust?»

«Koerad saavad ikka koera viisi rookida,» vastas kindral.

«See mees pole küll ühtegi kurja teinud,» ütles major teiste seast.

«Aga mis eest teie siis minu rahvast ilma süüta piinate?» küsis kindral.

«Tema teol oli kuri nägu,» ütles major, «aga tema tegu on au- ja kiiduväärt.»

«Mina ei saa teie jutust aru, aus major, ja ei mõista, kuidas teie teda ühe kiidutöö eest nii kangesti võisite nuhelda,» ütles kindral.

«Seda ei võinud keegi muu teada kui tema ise,» vastas major. «Ja mina sain alles eile seda kuulda, et tema vana 70-aastane isa väga vaene on. Poeg tahtis isale mõne rubla raha teenida, aga kust vaene soldat raha saab? Sellepärast läks ta siis kolmeks päevaks pelgu, laskis ennast jälle leida, pettis isa, pettis meid kõiki, kannatas tugeva südamega kanget nuhtlust, ja teie ise saatsite vanale Luigele kakskümmend viis rubla.»

Kindrali nägu läks selle jutu peale segaseks ning ta ütles: «See on ju üks väga imelik ja auväärt lugu. Niisugust meest pole meil veel olnud, kes oma vanemate heaks oma verd ja tervist kalliks ei pea. Niisugune lugu sündis ükskord ka Saksamaal, aga niisugused mehed on kõige rahva seas ikka harvad ja

niisuguseid mehi tuleb austada; sellepärast peame selle peale mõtlema, mil viisil meie tema kurvastatud südant natuke rõõmustada võime.»

Mitmed prouadest ja preilidest hakkasid haledasti nutma ja igatsesid kõik Laost näha saada. Kindral saatis kohe tema järele. Ta toodi, — ja üks noor, sirge ja täie kasvuga mees astus sisse; tema nägu oli valge kui lumi ja kõikide silmad langesid tema peale.

«Kuidas su nimi on?» küsis kindral.

«Luige Laos.»

«Kui vana?»

«Kakskümmend kaks aastat.»

«Kas sa ju kaua väeteenistuses oled?»

«Kuus nädalat,» vastas Laos.

«Ja selle lühikese aja sees jõudsid sa juba nii palju kurja teha, et sa nii rasket nuhtlust said?»

Laos lõi silmad maha ja kuumad pisarad tilkusid temal silmist rindade peale. Kindral vaatas haledasti tema silmi ja ütles:

«Ära nuta! Vaata, mina olen sinu isa vastu üks vaene mees, minul ei ole mitte niisugust poega kui temal; niisuguseid mehi armastame ja austame meie. Meie teame ju kõik, missugune mees sa oled; astu ligemale, Luik, ja löö mulle kätt, mina austan sind.»

Laos astus ligemale ja pani oma käe kindrali kätte.

«Su käsi väriseb ju,» ütles kindral, «kas sa juba jälle kurja tee peal oled? Ära värise, mu poeg, kõnni aga ikka seda teed, mille peal sa oled, küll siis sinust mees saab. Säh, joo minu käest,» ta valas temale klaasi viina ja andis liha ja leiba viina peale. «Sinu nägu on ikka veel nii valge kui minu laudlina. Ära hooli sellest, küll see, kes sinu rindu niisuguse südame andnud, sulle jälle tervist ja rammu annab,» ütles kindral edasi ja hoidis Laose kätt õige sõbralikul viisil oma käes.

Sellepeale andis see armas ja helde kindral käsu, et kell viis kõik väerind koos peab olema.

Kella viie aegu läks ta kõikide oma võõraste ja pealikutega, ja Laos nende keskel, väerinna ette, sellesama koha peale, kus Laos nuhelda sai, ja ütles täie häälega:

«Kuulge, armsad sõjamehed! Siin jumala silma all ja teie ees tunnistan mina, et Luige Laos ilma süüta nuhelda sai. Mis ta tegi, seda tegi ta lapseliku armastuse pärast oma isa heaks; sellepärast olgu see kibe nuhtlus, mis ta nii mehiselt kannatas, temale mitte häbiks, vaid auks; ja mina tunnistan seda teie ees, minu pojad, et niisuguse inimese käsi, kes oma vanemaid nõnda austab ja armastab kui Laos, kes valust ei hooli, kes oma verd oma isa heaks kalliks ei pea, kes nõnda jumala ja inimeste meeleheaks elab, et niisuguse käsi siin ilmas ikka hästi saab käima.»

Sellepeale hüüdis see armas kindral:

«Luige Laos! Siin, kus sina oma valu ja vaeva läbi näitasid, kui suur sinu lapselik armastus oma isa vastu on, siin selle koha peal, kus sinu ilmasüüta veri jooksis, anna mulle veel kord kätt, et kõik näevad, kuidas mina sind austan. Luik, sa oled mulle armas!»

Sellepeale pööras kindral ennast pealikute poole ja ütles:

«Minu armsad ja ausad pealikud! Mina palun teid, kandke selle mehe eest muret ja hoidke teda,» ja pani sedamaid viiskümmend rubla Laose kübarasse, ja kõik võõrad ja pealikud panid igaüks ka niipalju, kui keegi jõudis, nõnda et meie Laos korraga rikkaks meheks sai, sest tema kübara sees oli juba kakssada kaheksakümmend rubla paber- ja hõberaha. Kõikide soldatite silmad läikisid peas rõõmu pärast, et neid nõnda austatakse, ja igamees ihaldas

nüüd Laose asemel olla. Laose südame ajas see suur rõõm nii laiaks, et ta rinnad kitsaks läksid ja sõnad kurku läkatama jäid.

«Mis sul viga on?» küsis kindral. «Räägi pikkamisi, — see on sinu hea töö palk, mis sinu südant täidab. Sina oled ennast kuulsaks teinud, palju inimesi saab nüüd sinust rääkima ja sinu nime austama.»

Laos seisis nüüd kui laps jõululaua ääres, kus kõiksugused ilusad asjad peal on, ja vaatas suurte silmadega enese ümber; tema süda oli rõõmu, tema kübar raha täis, — üürikese aja eest ei olnud temal veel midagi, ja see tegi teda otsekui uimaseks. Viimaks langes ta kindrali jalge ette põlvili maha, tänas teda kõige selle helduse ja selle suure au eest ja palus ennast oma isa juurde lubada. Kindral lubas teda kolmeks päevaks koju.

Laos tuli nüüd koju. Tema vana isa istus küürus pingi otsa peal, küünarnukid põlvede peale toetatud, tema tubakapiip magas põrandal ega maitsenud temale enam; tema süda oli nii musta kurvastust täis, kui tema toa seinad musta suitsu täis olid, ja sügavad ohkamised lendasid tema rinnust välja. Leenu, Laose vennanaine, istus oma lastega nurgas ja nuttis, kui Laos rõõmsa näoga nende ette astus ja neid teretas. Vana isa kargas oma istme pealt üles, hakkas tema kaela ja hüüdis oma südamevalu sees:

«Poeg, poeg! Mis oled sa minuga teinud? Sina tapad minu ära! Sina petsid mind ja mina ise saatsin sind hukatuse sisse. Oh mina vaene, õnnetu isa! Sind piinati, sind vaevati, ja mina saan raha selle eest! Kas peaks jumal niisugust pattu küll veel andeks andma, või niisugust süüd lepitama? Mis ma teen selle verise rahaga? Ta irvitab kui kuriváim oma hambaid minu vastu. Vaata, seal ta nurgas on, seal

ta vahib mu silmi kui tont. Ei mina tema ligi ei lähe, tema vaevab mind ööd ja päevad ja on nii ränk minu hinge peal kui kalju. Mina ei taha teda! Päästa mind sest vaenlasest ja anna mu südamerahu tagasi. Oh Laos, Laos! Miks vaevad sina mind nii raskesti!»

Nõnda rääkis vana Luik, nuttis kibedasti kui laps ja pisarad langesid temal silmist mööda halli habet maha.

Laose süda sulas ka tema rinnus ja vesistas ta silmi.

«Jää nüüd rahule, armas isa,» ütles ta ja kuivatas oma silmi, mis tema vana isa hingehäda märjaks oli kastnud. «Selle raha, mida sina nii veriseks nimetad, võtan mina tagasi, ja siin on sulle kakssada rubla rõõmuraha ja kaheksakümmend rubla annan mina Leenule ja tema lastele.»

Vana Luik vaatas Laose peale peast jaluni suurte silmadega ning küsis imestledes:

«Mis raha see jälle on? Mil viisil sa seda oled kokku saanud? Kas sa selle eest ka oma ihu ja verd andsid?»

«Ei mitte, isake,» vastas Laos ja rääkis temale ära, kuidas ta seda saanud, nõnda kuidas see meil teada, ja lisas veel juurde, et see tühipaljas valu, mis temale nii palju au ja rikkust saatnud, juba unustatud on.

«Kas sa siis mõtled,» vastas isa, «et mina seda iial võin unustada, mis sina minu pärast oled kannatanud, mu poeg, ja kui kallisti see au, mille peale sa nii suureline oled, makstud on? Pool kolmat sada ränka hoopi! Oh minu jumal, eks see ole üks hinge nuhtlus! Ja mis eest? Ühe väikese, valge paberinartsu eest. See vaevab mind; minu rinnad lähevad kinni, ma pean jumala tuule kätte minema,» ütles isa suures südamevaevas ja läks uksest välja.

«Isa meel näib pahane olevat,» ütles Laos Leenu vastu.

«Ei ole,» vastas vennanaine, «aga see lugu vaevab teda nii väga, et ta sest ajast, kui sa viimati kodu olid, veel mitte üht ööd pole võinud magada.»

Laos läks nüüd ka õue peale ja püüdis oma isa igapidi vaigistada rahule jääda.

«Laos, sa oled ikka mu armas poeg olnud,» ütles isa, «ja oled nüüd üles näidanud, kui armas ka mina sulle olen. Aga võisid sa seda mõtelda, et ma raha peale nii ahne olen, et ma niisugust valuraha rahulise südamega võin vastu võtta? Mina olen ju vana ja rammetu, ja kui ma ka nälga sureksin, kellel sellest viga on? Nälga surra võib küll kibe olla, aga mõtle, mu poeg, kui mitu suurtsugu ja kuulsat meest on veel kibedamat surma saanud, ja on ka ära unustatud. — Kas sa kauaks siia jääd?»

«Jään kolmeks päevaks,» vastas Laos.

«Jumal olgu selle eest tänatud,» olid isa sõnad, «sinu selts ehk lahutab minu kurvastust.»

Laos oli kolm päeva isa juures ja siis tuli aeg temast lahkuda.

«Jää nüüd jumalaga, isake, mina jätan sind jumala püha tiiva alla; tema, meie taevane isa, hoidku ja kaitsku sind iga viletsuse eest ja lasku sinu elupäevad rahuga oma õhtu poole veereda. Mina lähen nüüd, aga minu süda ja minu mõtted jäävad sinu juurde.»

«Tänan sind,» ütles isa, «tule nüüd tuppa ja võtame natuke leiba.»

Nad läksid sisse. Laos võttis nüüd veel viimast korda isa laua pealt leiba ja hakkas ennast teele valmistama.

«Tule minuga õue peale,» ütles isa, «lange siia mu ette maha.»

Laos langes tema ette põlvili maha; isa pani oma käe tema peale, tõstis silmad üles ja ütles:

«Isa meie, kes sa oled taevas! Kas sa näed mind siin põrmu sees? Kas sa näed mu südamesse? Siin on ta nüüd veel viimast korda minu silma all. Ta läheb sõtta, kuhu mehi tarvis on, anna temale siis ka mehe südant; ta läheb minu eest, oma isamaa ja oma riigi valitseja au eest. Mina annan temale oma õnnistuse sinna juurde, et ta käsi hästi käiks. Valva sina tema üle, valitse tema südant ja hoia nii kaua, kui ta sinu hoidmise väärt on. Aamen!»

Vanamehe silmad olid vesised peas.

«Tõuse üles, mu poeg,» ütles ta, «ja hakka veel kord mu kaela ja mine siis jumala nimel.»

Laos tõusis üles, hakkas isa kaela ja vajutas teda õige lapseliku armastusega oma rinna vastu. Leenu seisis oma lastega nende kõrval, nuttis kibedasti ja ütles Laosele ära minnes:

«Kui minu Aabramit näed, ütle temale, mina palun jumalat tema eest ning soovin temale jumala õnnistust.»

Nende jumalagajätmine oli hale. Laos läks. Isa saatis teda õueväravast välja, vaatas talle takka järele ja hüüdis:

«Laos! Pööra ennast ümber ja näita mulle veel kord oma nägu. Mina ei näe sind enam, aga küll see sind näeb, kelle päralt sa oled. Ela ikka tema meele järele!»

Laos võttis eemal veel kübara peast, kummardas maani isa poole, pööras metsa käänu taha ja — kadus. Isa õnnistus jäi temale seltsimeheks.

Enne ei olnud, nõnda kui nüüd, kihelkonna- ja vallakoolisid, kus talurahva lapsi jumalasõna ja raamatut tundma oleks õpetatud; aga vana Luik oli siiski vana tark mees, tundis kirja ja õpetas ka oma

poegi. Kui poistel aega oli, pidid nad raamatu kallal istuma, lugema või kirjutama, või ka muud näputööd tegema. Tema ei sallinud seda, et lapsed ümber hulkusid ja oma aega asjata viitsid, vaid valvas nende üle. — Isa ning pere ülalpidaja olla pole mitte pisuke asi; tema peab nõnda kui üks valitseja iseenese ja oma leivaliste üle õigusega valitsema ning heade kommetega nende ees käima. — Sedaviisi elas vana Luik ja tema majapidamine oli ikka korras. Ta oleks võinud ka rikas mees olla, poleks mitte tema elumajad ära läinud, poleks temal mitte lojuste surma, vilja ja heina äpardusega võitlemist olnud. Need viletsused koorisid tema jõudu ja tegid ta vaeseks meheks. Aga siiski oli ta omas külas austatud kui üks tark õpetaja ja hea nõuandja.

Jätame nüüd selle vanamehe maha ja kuulame, mis Laosest saab.

III

Selle vahe sees, kui Laos isa juures oli, laskis kindral nimekirjadest üles otsida, kuhu Aabram, Laose vend, oli saanud ja sai teada, et ta juba neli aastat Tallinna laevajao-seltsis, meie tuttava «Tuvikese» peal, madruseks oli. Ja kui nüüd Laos jälle oma väejakku tagasi tuli, küsisid pealikud, kus ta teenida ihaldab, kas maa- või mereväes? — Tema ihaldas mere-elu, sellepärast saadeti teda selle laeva peale, kus tema vend Aabram oli, ja anti ka laeva peapealikule, keda meie ka juba tunneme, teada, missugune mees Laos on, ja teda võeti hea meelega vastu. Aga Laos ei teadnud seda, et tema vend Aabram ka sellesama laeva peal oli; tema igatses aga sellepärast laevateenistusse, et oma vennaga ehk kokku saada. Ven-

naksed olid juba terve päeva ühe laeva peal, aga et seal peale kuuesaja mehe oli, ei saanud nad teineteist näha, või ei pannud ka teineteist tähele. Õhtu poole laskis laeva peapealik nad oma kajutisse, see on, oma laevakambri tulla, ning ütles vanemale vennale:

«Vaata selle nekruti silmi ja ütle mulle, mis sa temast näed?»

Vennad tundsid nüüd teineteist ära.

«Laos!» hüüdis vanem vend.

«Aabram!» hüüdis noorem ja nad hakkasid rõõmuga teineteise kaela, ja Laose rõõm oli nii suur, et ta silmad vett täis jooksid.

«Armastage ja aidake teineteist kui vennad,» ütles pealik. «Teie olete sõjamehed ja need peavad igapidi üksteise eest seisma. Meie rahuaeg pikale enam ei ulata. Sina, Aabram, võta teda nüüd oma valitsuse alla ja õpeta teda mereteenistust tundma,» ja laskis neid siis minna.

Laos oli alles nädalapäevad laeva peal, kui juba midagi juhtus, kus ta võis näidata, mis hing temal sees oli.

Üks noor laevakirjutaja istus ühel hommikul üleval laeva ääre peal ja vaatas linna poole, sinnapoole, kus tema sündimisekoht, tema isamaja oli, kus ta üles kasvanud ning nii palju rõõmupäevi oma lapsepõlves oli elanud, ning ütles iseeneses:

«Jääge nüüd jumalaga, isa ning ema, vennad ning õed, sugulased ning sõbrad! Jääge jumalaga, rõõmsad kohad, kus ma noores põlves mängisin ja mureta kasvasin. Mina lähen nüüd, ja jumal üksi võib seda teada, kas tulen veel iial tagasi, või mitte.»

Nõnda mõteldes istus tema haleda meelega, selg vastu merd, ja kuivatas oma silmi. Tema all järgmise korra peal lasti korraga suurtükki, teistele laevadele

tähenduseks, et peavad ankrud üles vinnama, purjed lahutama ja merele minema. Sest hirmsast kogemata paugust ja kangest põrumisest kohkus poisike nii väga ära, et ta ristseliti merre kukkus. Meie Laos, kes suure jõe ligidal sündinud ja üles kasvanud ning sellepärast väga hästi ujuda oskas, kargas kohe, niipea kui nägi, et mehike merega suures tülis oli ja et vesi teda juba hakkas põhja kiskuma, ülevalt kõrgest tema järele vette, sai tal karvust kinni ja pidas teda nii kaua vee peal, kui abi tuli. Kõik kiitsid Laose julget tegu, sest tema päästis selleläbi selle noore mehe elu, ja ta sai kroonu poolt viiskümmend rubla.

Laosel oli juba noores põlves julge ja mehine süda; ta kuulis hea meelega, kui vanad targad inimesed sellest, mis olid kuulnud või lugenud, juttu ajasid, ja kui ta ühest auväärt ja julgest teost kuulis räägitavat, siis rõõmustas ta selle üle nii väga, et ta süda kuumaks läks, ta palged punasid, silmad läikisid, ja rõõmsa häälega hüüdis ta: «Vaata, see oli mees! Niisugune tahan mina ka olla.»

Ta oli üheteistkümne-aastane poisike, kui tema ema ühe vana kadeda kangrunaise käest vigase lehma halva hinna eest ostis. Aga siiski ei jõudnud ema selle lehma hinda ühe korraga ära maksta ning jäi poolviiet rubla veel võlgu. Kangrunaine mõtles, et see lehm tema kätte ära lõpeb, aga Laose ema arstis lehma, lehm hakkas paranema, sai terveks ning hakkas rammu võtma. Nüüd läks kangrunaise süda kadedaks, ta hakkas kahetsema, et ta oma lehma nii halva hinna eest oli ära andnud, ning hakkas teda tagasi kiusama. Ta tuli ühel õhtul Laose ema juurde ja ütles:

«Kui sa tuleval nädalal mulle mitte kõike lehma raha ära ei maksa, siis on meie kaup katki ja mina võtan oma lehma tagasi.»

Laos kuulis seda pealt ja hakkas kibedasti nutma.

Tema vanemad elasid suure maantee ääres ühe suure ilusa kõrtsi ligidal, kus kenad saksa-toad olid ja kus palju teekäijaid saksu sees käis. Kui Laosel aega oli, käis ta kõrtsi juures, aitas hobuseid lahti võtta, neid joota ja oli igapidi teekäijatele abiks, sai sedaviisi mõne kopika raha ja viis selle emale lehmamaksuks.

Ühel sügisesel õhtul, kui juba pimedaks hakkas minema, tuli üks suur tõld, neli hobust ees, selle kõrtsi ette; neli noort härrat astusid tõllast ja läksid kõrtsi öömajale, ja üks neist oli tohter. Peale seda, kui need saksad söönud said ja juba kaunis pime oli, tuli see tohter ukse ette, kus ka meie väike Laos veel oli. Härra kutsus oma kutsari ja ütles:

«Mart, näita nüüd, et sul mehe süda on, ja too mulle üks surnu pealuu; kirikuaed on siinsamas ligidal. Mul on seda tarvis, ja saad hõberubla selle eest.»

«Uijäh, aus härra, saatke mind kuhu tahate, ma lähen teie käsu peale igasse kohta, aga nüüd öö aegu kirikuaia peale minna ja sealt surnu pealuu tuua, — sinna on enam kui mehe julgust tarvis; ei mina sinna julge minna.»

Laos kuulis seda pealt, astus härra ette ja ütles:

«Härrake, andke mulle see raha, mina toon teile surnu pealuu.»

Härra vaatas tema silmi, hakkas naerma ja ütles:

«Seesugune rott; sina oled mul see õige tooja!»

«Õige tõesti, härrake, mina toon teile. Meil on praegu veel suur härja pealuu aiateiba otsas, selle tõin ma mullu kirikuaia tagant metsa äärest, ja see oli kaugelt raskem, kui inimese pealuu ongi.»

Härra naeris nüüd poisi jutu peale veel enam, kutsus teised härrad ka ukse ette, näitas Laose peale ja ütles:

«Vaadake! See poisike tahab mulle pealuu tuua, mida mul nii tarvis on, ja minu Mart ei julge mitte seda teha.»

«Kuule, poiss, kui sa tood, siis anname sulle igamees hõberubla,» ütlesid härrad.

«Mitu tükki ma siis pean tooma?» küsis Laos.

«Üheainsa,» vastasid härrad. «Aga too sa, ära sa meid peta.»

«Noh, eks ma siis too. Ega ma ilmas elava inimese pead ei too, ma toon ikka ühe, mis juba ammugi surnud on, ja seal on neid ju küll.»

«Mine siis jumala nimel,» ütlesid härrad, «meie anname sulle laternaga tule juurde.»

Laos võttis laterna kätte ja läks oma teed.

Kui ta nüüd kirikuaeda luukambri sai ja ühe pealuu võttis, kuulis ta koleda häälega kui maa alt haua seest hüütavat:

«Poiss, jäta mu pea rahule!»

Külm värin käis üle Laose ihu, aga ta ei kohkunud; ta vaatas ümber ega näinud kedagi, kõik oli vait ja pime kui hauas.

Ta viskas selle pealuu tagasi ja ütles:

«Võta siis, kui ta sinu on,» lõi risti rinna ette ja võttis ühe teise. Aga ta kuulis sedasama käsku teist korda. Ometigi märkas ta, et see seesama juba kord kuuldud hääl oli, ning vastas:

«Mine, mine! Ega sul kahte pead ei olnud, et sa jälle ju karjud,» ja läks selle pealuuga ära.

Natuke maad minnes kukkus vaene poiss ühe haua peale maha ja kustutas selle läbi oma tule laternas ära.

Kui poiss kõrtsi eest ära läks, ütles tohter teistele härradele:

«Paneme mütsid pähe ja läheme tema järele; pärast poiss läheb araks, siis võime temale ometigi appi

minna.» Nemad läksid, peitsid ennast luukambri taha ära, ja üks neist tahtis poisi julgust katsuda ja hüüdis koleda häälega need sõnad.

Kui Laos kõrtsi ette tagasi tuli, olid härrad juba ees, kiitsid ning meelitasid teda, andsid temale lubatud raha, andsid temale saia ja saatsid ta koju. Laos läks nüüd enam lennates kui joostes koju, andis raha ema kätte ja ütles suure rõõmuga:

«Emake, siin on raha! Maksa nüüd lehm ära ja jääb veel ülegi.»

«Poiss! Kust sa nii palju raha oled saanud?» küsis vana Luik.

Laos rääkis, mil viisil ta selle oli saanud. Isa pistis raha tasku, läks kõrtsi juurde ja ütles:

«Ausad härrad, minu poeg tõi need neli rubla hõbedat koju. Tema on veel liiga noor, et nii palju raha õigel viisil oleks võinud kokku saada, sellepärast ihaldaksin mina väga teada, kuidas see lugu õieti on.»

Härrad seletasid vanamehele ära, et ta selle raha nende käest õigel viisil oli saanud, kiitsid tema poega ja ütlesid:

«Sellest saab mees, kes sulle au teeb, vanake, ja selle eest, et sina nii õige mees oled ja selle järele kuulad, kellel au enam ja armsam on kui raha, anname sulle veel ühe hõberubla; ole nüüd meiega rahul.»

Vana Luik tänas, läks rõõmsa südamega koju ja nende lehmamaksu mure lõppes.

Seda on ikka kuuldud, et heast seemnest, kui ta hea maa sisse langeb, head vilja tuleb; sedaviisi oli lugu ka Laosega. Isa valvas suure hoolega tema üle, rääkis ning luges temale ausate meeste autegudest ja seletas temale seda ka ära; ja niisugused jutud sünnitasid autegude juurt poisikese südamesse ning nõnda tuli see siis, et Laosest üks väga hakkaja mees sai.

Nõnda oli ta ükskord jälle mõisas korral. Mõisa õues sündis korraga suur kisa ja kärin, sest küla koer kiskus üht tüdrukut. Vaene laps kükitas põlvili maha, et koer tema paljaid jalgu ei saaks lõhki kiskuda; koer rebistas hullul viisil tema riideid ja tüdruk karjus kõigest väest appi. Eemal seisid kaks müürisseppa, raudlabidad käes, aga ei julgenud ligi minna, vaid karjusid suure häälega:

«Hull koer! Hull koer!»

Niipea kui Laos seda kuulis ja nägi, et koeral tüdruku üle võimus oli, polnud tal aega vaadata, vaid jooksis üle pea ja kaela tallist, kus ta parajasti oli, välja ja oli kui tuul koera kuklas kinni, rõhus ta maha ja laskis enese põlvili koera kaela peale. Koer oli tugev, ajas enese tagumiste jalgade peale üles ja püüdis oma pead poisi alt välja kiskuda; seal siis kargas üks müürisseppadest appi, lõi koera labidaservaga ristluudest maha, ja sedaviisi pääses vaene tüdruk koera hammaste vahelt. Ja Laos oli tema päästja.

Laos oli juba mereteenistuses, kui ta ühel päeval Tallinnas piki Laia uulitsat oma asju käis õiendamas ja üht väikest linnapoissi üht saksa last hobuse ja saaniga koolist nägi koju viivat. Niipea kui poisike ümber nurga Laiale uulitsale keeras, kohkus hobune soldatite trummidest, tõstis saba selga ja hakkas tuhat-tulist-nelja piki Laia uulitsat lõhkuma. Poiss ja laps karjusid hingeväest, ja seda hullemini lõhkus hobune, ja kõik rahvas jooksis uulitsalt kõrvale. Aga Laos, kes ka seal ligidal juhtus olema, ei põiganud kõrvale; tema nägi kaht noort hinge surmahirmus ja ei pidanud siis ka iseenesest lugu, vaid kargas kohe hobuse ette, hakkas tema ninasse kinni ja käänas tema pea kõrvale. Hobune norskas, puhkis, värises kui haavaleht ja vahtis Laose silmi, otsekui oleks ta tahtnud küsida: kas sina see mees oled, kes minust

võimust sai? — Loom jäi seisma; poiss ja saksa laps olid suurest ehmatusest ja hirmust kahvatanud kui surnud. Laos võttis hobuse suu äärest kinni ja talutas teda jalgjalalt koju.

Laosest räägiti palju ja nimetati tema nime auga. Selle mehe autegudest on üleüldse väga palju räägitud, millest minul aga vähem osa veel meeles on, mis ma teile, mu armsad maasõbrad, võin kuulutada. Mina sooviksin seda küll kõigest südamest, et meie keskel veel õige palju niisuguseid mehi sünniks ja sigineks, ning see sünniks, kui meie aga ise võtaksime heade kommetega oma lastele eeskujuks elada ja nende üle valvata, ning neid nõnda, kuidas see üleüldse iga isa ja ema kohus on, jumala meele pärast ja inimeste auks kasvatada. Aga kas meie seda ka teeme? Paraku, jumal! Mida näevad, mida kuulevad meie lapsed sagedasti oma vanematest? See on tõesti üks andeksandmata patt, et meie lastevanemad oma lapsi enamasti kui põrsaid kasvatavad; kui aga lapsel midagi kõhus on, see on kõik see kasvatamine. Isa kulutab oma rahakopika ja oma aja kõrtsis tühja juttu ajades, tubakapiip hammaste vahel, ning teeb ka veel võlga; tuleb lagunud, katkenud riietega ja täie peaga tuikudes koju, vannub ja röögib kui metsaline, heidab maoli maha ja norskab. Ema on kodu must, sopane ja kasimata, nõndasamuti ka tema lapsed; riid'eb ning sõimab. Lapsed ei kuule jumalast ega inimestest ühtegi head, ning kasvavad niisuguse kasimata ja patuse elu sees üles. Kas ei peaks seda meie rahvale õigusega laituseks ja häbiks arvatama?

IV

Laos elas juba terve aasta rahulikult laevateenistuses, aga nüüd tuli kibe aeg, tuli sõjaaeg kätte. Türgi vägi tegi meie maa raja peal liiga, riisus ja tappis ja võttis, mis ees oli, sealt, kuhu ta midagi ei olnud pannud, sellepärast oli meie vägi seal türklastega rind rinna ja elu elu vastu koos. Meie merenaaber, Rootsi riigi kuningas Gustav III, teadis seda hästi ära, et meie maa väe poolest tühi oli. Tema, kes juba ammugi Tallinna ja Tallinnamaa peale maias oli, ei mõtelnud vastast leida ja tuli 1790. aastal kõige oma mereväega Tallinna alla ja mõtles teda kui silku oma võrku püüda. Nimetatud aastal suure ristipäeva hommikul tõusis päike, punane kui verine kops, taevapiirist üles ja mitmed julged mehed nägid teda viimset korda; keegi ei teadnud, mis enne õhtut pidi sündima. Aga taevas oli oma kurvas meeles segane; küll tema ära teadis, mis palavat päeva see tähendas, ja kerged pilved nutsid taeva all, nõnda kui helde südamega ema nutab, kui ta oma lapsi viletsuses teab olevat.

Vara hommikul hüüdis vaht ülalt mastikorvist: «Roots, Roots tuleb!» Need sõnad lendasid kui välk iga mehe rindu, kõik jooksid laeva lae peale kokku ja vaatasid pikil silmil sinnapoole, kust nende elu tahtja tulemas oli. Laeva peapealik küsis rahulise südamega:

«Kas palju laevu näha on?»

«Seitse laeva,» vastas vaht;
kohe peale seda:

«Viisteistkümmend,»
ja siis jälle:

«Kakskümmend ja kaks.»

«Pole see veel ühtegi hirmus,» vastas pealik. Nüüd

hüüdis vaht, et juba kakskümmend kaheksa, ja viimaks, et juba kolmkümmend ja neli laeva on. Tallinna all on üks saar, mida Naissaareks nimetatakse, selle saare takka tulid nemad hulgas valgeis purjedes kui määratu suur hanekari lagedale, ja linna all seisid ainult neliteistkümmend meie sõjalaeva nende vastu. See oli küll hirmus, aga mitte venelasele; tema peale hirm ei hakka, tema selle järele ei küsi, kas palju vaenlasi on. Ütle aga: vaat seal nad on! ja anna aga voli, kohe on verine pidu lahti. Tema on ju kõikide keelte rahvastega oma rammu katsunud, aga võimust ei ole veel keegi tema üle saanud; sellepärast on meie riik nii otsata suur, et nii suurt veel iialgi ühe valitseja all siin maa peal ei ole olnud. Tema on lõuna poolt põhja poole peale nelja tuhande versta lai ja õhtu poolt hommiku poole ligi kakskümmend tuhat versta pikk. Sõida nüüd kakskümmend tuhat versta maad, sõida kakssada päeva ja iga päev sada versta, see kõik on ikka veel Vene riik. Tema on nii määratu suur, et kui meil päike looja läheb, siis on meie õhtune taevailu neil rahvail, kes hommiku pool elavad, koit. Meie siin heidame magama, aga nende öö on otsas. Sellest see siis tuleb, et teiste riikide valitsejad kadedusega tema peale vaatavad ja ometigi temast võimust ei saa. Temast ei saa ka keegi võimust, niikaua kui venelane venelaseks jääb, niikaua kui tema, nõnda kuidas tänini, kõige peale jumalaga hakkab. Hommikul, kui ta unest ärkab, on meie Õnnistegija tähendus ehk märk — rist — esimene tema rinna peal. Sellega palub tema endale ning uuele päevale õnnistust. Nõndasamuti ka kui tema söömalaua äärde istub või söömalaua äärest tõuseb, tänab tema ristiga. Tuleb tema sinu juurde, teretab tema ristiga esiti oma loojat ja siis sind, ja sedasama viisi läheb tema ka sinu juurest ära. Tema algab ja lõpetab kõik jumala

nimel, ja see on, mis teda nii julgeks teeb. Nõnda oli ka lugu Tallinna all. Venelane ei hirmunud Rootsi suure väe ees, temal oli üks kange abimees, kelle peale tema usk kindel on, kes seal üleval elab ja kõik ära näeb, mis siin all sünnib, ja kes ikka nõrgemale kangema vastu jõudu ja abi annab.

See kutsumata võõras ei tulnud mitte ootamata, teda oodati juba mõnda päeva. Meie laevade peal olid suurtükid kangesti laetud, veetündrid suurtükkide vahel vett täis vinnatud, et kui tuli lahti pääseb, vesi ligi ja käepärast on. Kõik oli valmis, suurtüki süüted põlesid, igamees pani valge särgi selga, valged püksid jalga; kuued ja kübarad visati kõrvale, et midagi ees ega tüliks ei oleks ja et igamees ennast lahkesti liigutada võiks.

Sedamaid tuli ka Roots ligemale. Kõik valmistasid endid küll surma vastu, aga nende südamed olid kindlat julgust täis, otsekui ehiksid nad endid pulma. — See on tõesti hale ja kole näha, kui rammusad, tugevad ja terved mehed ennast niisuguse verise töö vastu valmistavad, kus ühe niisuguse kange vaenlase vastu minnes elussejäämist lootagi ei ole, ja mehed oma julguses pealegi veel otsekui suurelised on selle peale, et nemad oma rängas hingeahastuses mehed on, ja neil on selle poolest ka õigus, sest et mees esimene inimene oli, kes looja käest ilmale tuli.

Kui nüüd kõik valmis oli, löödi laevakiriku kella ja kõik laevamehed läksid pühakujude ette. Vana halli peaga ristiusu-õpetaja oli nende ees põlvili maas, kõik olid tasa ja vait tema ümber, sest igamees oli nüüd vaimus jumala ees, lõi risti ette ja kummardas. Siis tõusis püha mees üles, pööras enese rahva poole ja rääkis vagase häälega nõnda:

«Minu armsad pojad! Mina olen praegu nende hingede eest, kes praegu viimset korda selle püha koha

peal seisavad, meie taevast isa, kelle teenistuses mina vanaks ja halliks olen saanud, palunud ja neid tema püha hoole alla andnud. Tema, kes meid loonud, on ka meie elupäevade üle aru teinud; sellepärast ärgu kartku keegi, et meil täna üks vali päev tuleb, kus julge südamega mehi tarvis on. Seal nad tulevad, meie elu tahtjad! Aga nemad leiavad meid eest, leiavad mehi, keda surm ei kohuta. Vaenlane on suur oma rammu peale, meie suured oma suure abimehe peale, sest meie oleme süüta, ja tema tuleb meid oma ahnuses hukkama; aga ilma jumala tahtmata, kelle peale meie lootus suur on, tema meie üle võimu ei saa. Mina õnnistan teid selle jumala nimel, kelle silma all teie siin seisate. Tema püha varju alla olen ma teid andnud. Tema püha tahtmine sündigu teiega. — Minge nüüd igamees oma koha peale ning võidelge oma armsa isamaa ja meie riigi valitseja au eest.»

Ja igamehe suust kuuldusid need sõnad:

«Taevane isa! Sinu tahtmine sündigu minuga; aga siiski palun sind: anna mulle kerget haava, või usinat surma.»

Igal pool kuuldi öeldavat:

«Jää nüüd jumalaga, vend! Kui mind õhtul enam ei ole, siis palu isameie palve minu hinge eest,» — ja igamees läks nüüd oma surmale vastu julge südamega ja kindla lootusega, et ainult seda temaga võib sündida, mis jumala püha tahtmine on, kelle nimel nemad oma õiguse eest võitlevad.

Taevaalune läks segaseks, paksud pilved kogunesid kokku, matsid päikese enese taha ja tähendasid, et selle vaikse ja tasase hommiku järele vali päev tuleb. Kõik seisid oma paiga peal, igamees oma suurtüki juures, kõik nii tasa ja vait ja kõik valge särgi väel; igamehe silmis paistis tema südame tusk; huka-

tusetuli läikis nende käes, ja nad ootasid käsku peale hakata.

Tallinnas oli ka juba kärin ja pragin lahti; tõllad ja vankrid müdisesid ja veeresid piki linna uulitsaid, vaesed kodanikud, isad ja emad, põgenesid oma laste ja varaga linnast suure rutuga välja ja jätsid omad elud ja majad jumala hooleks. Teised matsid oma vara kõrvale maha, kuhu keegi sai; kõik olid selle suure hirmu ja kartuse läbi suures mures. Ligi kaheksakümmend aastat oli rahu ja õnne sees mööda läinud, ega olnud sest ajast, kui meie Vene riigi otsata tiiva alla saime, Tallinnamaad inimese veri kastnud; — aga nüüd tuli vali päev kätte, igamees kartis õhtut, sest et teadmata oli, mis ta toob. Linna rahvas tuli hirmunult ja kohmetanult üksteisele vastu ja küsis:

«Mis meist saab, kui vaenlane maale tuleb? Meie vägi on liig nõrk temale vastu panema; tema viib meid sootuks ära oma maale.»

Keegi ei tahtnud rootslase teravate küünte alla langeda ja sellepärast oli nutt ja hädakaebamine otsata.

Sedamööda jõudis Rootsi vägi pikkamisi kui kuri ilm ligemale. Nende peapealik tahtis oma laevu ühte hunnikusse koguda, et meie väikest mereväge ühe hoobiga mere põhja uputada. Aga venelane ei oodanud nii kaua, vaid niipea, kui Roots nii ligidale jõudis, et meie kuulid tema selga ulatasid, laskis meie mereväe peapealik, admiral Tšitšakov verelipu üles tõmmata, ja kõik meie laevad tõusid hinge ja puhusid tuld, suitsu ja surma vaenlase vastu. Rootsi poolt oli seesama lugu. Suurtükkide mürin oli nii kange, et laevad värisesid, maailm põrus, taevaalune kohas valjust paukumisest ja raksumisest; tuuleõhk kuumas kangest palavusest, meri punas verest, linnud ja kalad põgenesid maailma otsa ära ja kõik, mis silma ees näha oli, uppus otse tule ja suitsu sisse, ja ses paksus suitsu-

pimeduses olid mehed rängasti elu ja surma vastu võitlemas.

Sedaviisi möllates läks kaheksa tundi mööda, ilma et hukatusetuli oleks vaikinud. Vaenlane oli suureline oma rammu, venelane oma õiguse peale, ja kumbki ei tahtnud järele anda.

Pealikud jooksid igasse kohta ja karjusid:

«Anna valu, anna valu!»

Haavatud, kelle käed või jalad puruks olid lastud, vingerdasid oma häda sees maas; haavatud ja purustatud inimestekehad olid hirmsad, veri, üdi- ja sisikonnatükid liimerdasid igal pool jalge all. Püssirohusuits oli laevade sees nii paks ja palav, et inimesed läkatasid; mürin, kärin ja kisa nii määratu, kui oleks kõik maailm siin paigas hukka minemas.

Aga kõik see ahastus ei jõudnud veel venelase südant nõrgendada. Madrused ladusid piki laevu, nõnda et pead suitsesid otsas, püssirohtu ja kuulisid suurtükkide juurde kandes, ja küsisid pealikutelt:

«Kelle pool võit on?»

«Taevane kohus on veel koos, ei ole õigust veel mõistetud ega otsust antud,» vastasid need; «olge aga kärmed ja ärge andke järele!»

Vaadake, nõnda on lugu sõjas, ja arvake sellest, mis elu sõjamehe elu on; olgu ta maa või mere peal, see on ikka ränk ja raske. Sõjamees läheb meie eest välja, ja meie jääme rahuga koju, aga mis head teeme meie temale? Sellepärast, minu armsad sõbrad ja lugejad, ärge põlake soldatit! Olgu ta oma või võõras, võtke teda ikka hea meelega vastu; andke temale oma vaesusest, niipalju kui jõuate, ja ärge mõõtke mitte kadeda silmaga, mis teie temale annate; tema andis teie eest kõik, mis temal oli — tema andis iseennast.

Nüüd hakkame jälle rootslasest peale. Viimaks märkas ta ometigi ära, et ta suure häbi sisse jääb, ning

pani seda väga imeks, et meie väike merevägi nii kangesti ja validasti tema suurele väele vastu jõudis panna. Tema lootus linna üle võimust saada kadus nüüd hoopis ja ta hakkas taganema, aga sai ka ikka veel tuld ja rauda vastu silmi. Niisugust nalja tema enam ei tahtnud, hakkas põgenema ja läks suure kurjuse, häbi ja hammastekiristamisega oma teed. Tuli hakkas nüüd kustuma, kange suurtükkide mürin lõppema, suits lahkuma ja meri vaikima, aga taevaalune vuhises ja kohas veel sest kangest põrutamisest ja vesi vahutas punast vahtu; inimeste liikmed ja puruks-lastud kehad ujusid tema sees. Üks suur Rootsi sõjalaev võeti vangi, teine põles ära. See oli tõesti hirmus kesk merd vee peal üht niisugust tulemäge näha. Kõik laeva rahvas põgenes paatides ülepeakaela ära.

Üks väike poisike, ühe laevapealiku poeg, kes ka suureks ja kuulsaks meheks pidi kasvatatama, oli üksi laevale maha jäänud; tema — väeti — isa oli ka juba valmis ja magas mere põhjas; last ei tulnud selle suure rutu sees, kus igaühel iseenesega tegemist küll oli, kellelegi meelde. Ta oli selle suure mürina eest alla laevaruumi läinud ja seal laeva purjede vahele kui vaga loom magama jäänud ega teadnud sellest ühtegi, mis üle tema pea sündis. Palav suits äratas tema viimaks unest üles; ta jooksis üles laeva lae peale, aga ei olnud enam inimesehinge näha. Surmahirm ajas teda ühest kohast teise, aga kusagil ei leidnud ta kindlat paika. Tuli võttis nüüd võimust, kõik tõrvatud laevaköied, purjed ja mastid olid lausa tules. Kiikrite läbi nähti seda õnnetut last põlvili maha langevat ja käekesi taeva poole üles sirutavat; vist palus ta oma suure hirmu ja häda sees jumalat. Tuline palavus ei lubanud temal enam kusagil olla, ta laskis enese laeva tagumisest otsast köiest kartsast mööda alla vee ligidale, istus sinna viimasele jalgpuule, vaatas armetu

näoga igale poole ümber ja ootas päästmist. Aga kes võis seal aidata, sest igal silmapilgul oli oodata, et laev vastu taevast lõhki läheb.

Laeva mõlemas otsas on üleval suured augud, kus ankruköied läbi käivad ja mis tinaga vooderdatud on; niipea kui nüüd tina ja tõrv kangest palavusest sulama hakkas, jooksis see lapsele kaela. — Vaene ema! Kas võisid sa seda, kui sa last oma rinna otsas ja soojas süles hellitasid, küll teada, et sa oma last niisuguse hirmsa surma vastu kasvatasid? Sa ei näe teda tema kibedas hädas, ja näeksid sa teda, mis ütleks su helde ja härras süda sees? Jää rahule, vaene, õnnetu ema: kõik need, kes siin võitlesid ja langesid, olid emapojad, kõiki on emarind toitnud, kõiki emaarmastus armastanud; see on ju ikka sedaviisi olnud, et sõda inimesi hukkab.

Vaene laps vaatas veel haledate silmadega igale poole enese ümber, ja kui ta nüüd kusagilt abi ei näinud tulevat, langes ka tema merre, kuhu ju mõni mitusada meest enne teda oli langenud. Kohe peale seda pääses tuli püssirohukambri, kus peale saja tündri püssirohtu oli. See oli see kõige hirmsam, mis merel iial võib sündida ja mida inimese silm merel iial võib näha. Kange püssirohi ajas laeva hirmsa pauguga lõhki, tõstis ta vee seest kõrgele üles ja pillas tema tükkideks ja tompudeks niisuguse kangusega laiali, et kõik taevaalune tuld täis oli. Kaua pärast sedagi keeritas veel kange vuhin pilvedes ja meri kohas hirmsasti.

Iga vaga, tasase vaimuga inimene küsib: «Helde jumal, mis see nüüd oli? Mispärast oled sa oma inimestele, keda sa heaks oled loonud ja kes sinu püha tahtmise järele üksteist peavad armastama, võimuse andnud oma taeva all nii palju kurja teha?»

Nõder inimene! Kas see siis jumala süü on? See

on meie oma ahnus, mis kui kõige viletsuse ema nii palju kurja ilmale sünnitab: sellepärast ei soovi meie oma ligimesele ühtegi head, vaid tahame seda kõik ise saada.

Kui see suur mürin ja kärin möödas, oli kõigi Vene laevade peal suur tänupalve jumalale ja kõik linn oli kui suur pulmamaja. Igas majas oli nüüd lust ja rõõm; iga kodanik, iga peremees leidis omaksed, leidis oma vara raiskamata, kellelgi ei puudunud midagi. Venelane hoidis ja varjas seda oma rinnaga. Oh venelane! kes sind tunneb, see au sulle annab.

V

Teisel hommikul peale seda möllu, kui laevadel oli kõik ära koristatud ja jälle korda seatud, saatis meie mereväe peapealik «Tuvikese», mis kõige kergem ja kärmem minema oli ja mis eilsel valupäeval ka mitte viimane ei olnud, vaenlase järele tähele panema, kuhupoole ta läks. «Tuvikene» oli eile ka mõne kibeda matsu saanud, aga neist ta ei hoolinud, vaid laotas purjed laiali kui linnu tiivad ja läks nii valusasti edasi, et meri suitses. Tema peapealik oli alles hinges ja terve; ta ei kannatanud seda, et vaenlane nii kasinasti nahka jättis, ta tahtis veel kord temaga rammu katsuda ja näidata, et venelane venelaseks jääb.

«Tuvikene» lendas kõigest väest, aga tema peapealiku meelest ei olnud ta veel kärmas küll; tema kannatus lõppes, ta ladus piki laeva edasi ja tagasi, seadis, andis käsku, hõõrus käsi ja hüüdis: «Lase lahti! Anna jõudu!»

«Tuvikene» kogus oma jõu kokku ja tema minek oli nüüd otse linnu lendamine. Aga kõik, kes teda

nüüd veel nägid, nägid teda viimset korda: tema, vilets, läks nüüd hoopis teistsugustele matsudele vastu, ta ei tulnud enam tagasi, vaid läks oma hauda; see kärmas minek oli temal viimne.

Päike oli juba õhtusse jõudnud, kui ta kaks Rootsi laeva kätte sai, sedamaid nende vahele läks, ja kohe oli ka eilne tüli ja mürin jälle lahti. See julge südamega pealik tahtis väga üht neist laevadest vigaseks lasta ning teda ära viia; aga kas siis inimese tahtmine ikka ka nõnda sünnib, kuidas tema seda tahab? Selle kange ja palava mürina ja kärina sees, kus üks laev kahe suure laeva vastu võitles, lõi meie Laos oma pealiku jalust maha ja kohkus selle läbi nii väga ära, et ta ka sinnasamasse paika maha langes.

«Mis see oli?» küsis pealik.

«See olin mina, aus härra. Mina ei võinud teid muul viisil hoida. Vaadake — see kuul, mis praegu sellesse masti läks, oleks teid tapnud.»

«Tänan sind, Luik,» ütles pealik, «et sa mind surma lõugade vahelt oled päästnud: küll ma seda meeles pean.»

Suurtükid müristasid ikka veel kangesti ja kuulid lendasid ulgudes ümber peade ning haavasid «Tuvikest» rängasti; aga ka Rootsi laevad said oma osa ja see riid oleks pea seletatud olnud, kui mitte kange tuul ei oleks tõusnud ja laevu laiali pillanud.

Tuul läks ikka kangemaks ja meri üleannetumaks; päevatähe viimane puna kustus õhtu pool taevas; paksud pilved katsid taeva kui musta linaga kinni; pime öö laotas kui kuri kaaren oma mustad tiivad vuhinal üle mere ja uputas kõik oma pimedusesse. Ei olnud tähekest taevas näha; kange torm katsus oma rammu, meri paisus ja lainetas hirmsasti, ja üks kerge, ilus sõjalaev lendas ööpimeduse ja lainete hukatuse vahelt kui merelind validasti ja ikka vali-

dasti edasi. Kange torm puhus laiast suust hukatusetuult, keeras mere põhjani ümber ning ulgus kui hundikari mastiköite vahel ja murdis ning kiskus, kuhu ta ramm hakkas; lained piherdasid vahutades vee sees ja rõhusid kõige oma väe ja raskusega vaest laeva ühelt küljelt teisele oma alla, ja jälle ujus ta nende alt välja, jälle püüdis ta nende hävitava nõu eest ära põgeneda, ja see laev oli — meie vaene, vaene «Tuvikene». Meri tantsis surmatantsu, kuri torm ajas ühe laine teise selga, veeretas ja lõhkus neid üksteise vastu, nõnda et meri tuiskas.

«Nüüd on pidu lahti, mere põhjas on pulmad ja meid oodatakse peiupoisteks,» ütles pealik ja vaatas laternatule paistel suurte silmadega seda pimedat ööd.

Sedaviisi venis see pikk ja pime öö hirmu ja kartuse sees mööda. Vaesed õnnetud laevamehed, märjad ning külmad kui kalad, ootasid värisedes koitu. Koit hakkas viimaks taeva all paistma ja näitas neile nüüd nende õnnetust kõiges ta suuruses. Valge läks küll suuremaks, aga taevas segasemaks, meri mustemaks ja tuul kangemaks; ei olnud kusagil pool laeva näha, mis neile oleks võinud appi tulla. Kange torm murdis suure masti pooleks, mille rootsi kuul vigaseks oli löönud; ta tuli suure praginaga ülalt maha ja viis kaksteistkümmend meest enesega mere põhja, ja need õnnetud olid esimesed surma osad, keda meri elusalt ära neelas. Kõik kohkusid seda hirmsat asja nähes. Katkikistud köied lehvisid vihinal, purustatud purjeräbalad lodisesid kange tuule käes, laeva kere rägises kõigis oma liikmetes lainete vahel ja soolane vesi kees iga prao vahelt kui sõela läbi sisse; ei mõjunud inimeste ramm mere ja tormi rammu vastu, ei olnud abi kusagilt loota.

Hirmu ja kartusega nägid nad eemal suuri kivide otsi kui õeluse hambaid lainete vahelt vahu seest

enestele vastu irvitavat ja oma osa ootavat. Meri kees ning kohises kivide vahel ja hirmutas laevamehi ligemale tulemast. Küll panid need vaesed kõigest väest vastu, et nende laev kivide otsa ei satuks, aga paraku jumal, nende jõud ei ulatanud seal, kus enam kui inimeste jõudu tarvis oli; kange torm ning lained ajasid neid väekaupa haua äärde.

Laeva tagumine ots juhtus vastu kivi, ja tema raske tüür ränkade raudahelate küljes kargas kui sulg oma obadusest välja. Kange tuul keerutas nüüd laeva kui höövlilaastu, viskas teda ühtepuhku kolinal vastu kive ja vesi tikkus sorinal sisse. Laevamehed nägid, et nad suurde viletsusesse saavad, jooksid hulgakaupa laevalaele üles, ja kes sinna jõudis, see jäi veel hinge. Kõik seadus oli lõppenud, igamees otsis kurbade silmadega kindlat kohta, et veel oma elu hoida. Ühe hirmsa laine kohinat oli juba eemalt kuulda: kõik lõid silmad hirmu ja hädaga sinnapoole, kust nende hukkaja kurja meelega ikka ligemale tuli; igamees hakkas laeva köitest tugevasti kinni ja kõik ootasid kange hirmuga, mis neist nüüd pidi saama.

Laine paisus oma meelevallas kui kuri vaim ikka suuremaks, piherdas kange kohinaga ikka ligemale ja ligemale, tõstis laeva kõrgele üles ja viskas ta nüüd kõige oma raskusega kui mäe otsast hirmsa kolinaga ühe kivi otsa. Laeva põhi, tugevast tammepuust ja kangesti rautatud, raksus puruks kui munakoor, laev langes küljeli ja tema esimene ots kadus kui välk lainetesse. Suurtükid, kuulid, laekad ja kõik laeva asjad veeresid priginal ja praginal oma kohalt ära, ja saja viieteistkümne mehe elu, kes all laevas olid, kustus korraga kui küünal ja kõik langesid oma külma hauda. Laeva tagumine ots paistis veel kui peerutungal, mis kustumas on, veest välja ja tuletas ülejäänud laevameestele meelde, et neilgi paremat loota ei ole.

Kui see esimene ehmatus möödas oli, andis laevapealik käsu mõned palgid ja lauad köitega kokku siduda, et üht parve saada, et kui viimane häda kätte tuleb, mõned mehed parve peale võiksid karata ja niikaua kui iial võimalik oma elu hoida.

Mehed hakkasid kohe peale, ja selle töö, hirmu ja kartusega lõppes ka see päev. Õhtu hakkas jälle pimedaks minema, meri kohas raskesti, öö oli musta pimedust täis kui haud, tuuled ajasid kõrged veemäed vastu laeva, mis kord kõrgele üles tõusid, kord jälle alla meresse langesid või mühades üle laeva läksid, aga ümber lükata ei jõudnud nad teda enam ega saanud üleüldse temast jagu, sest et ta nüüd kivide vahele rõhutult kinni seisis. Paksud udupilved tõusid merest kui suits korstnast, pilkane pimedus mustas kõik ümberkaudu, ei olnud maad ega taevast näha, maailm oli otsekui kadunud, — ja selle pilkase pimeduse sees läks meri korraga põlema, vaene «Tuvikene» magas elava tule sees; pime öö läks valgeks päevaks, nõnda et igamees teist võis näha ja ära tunda, ja kohe jälle langes kõik musta pimedusse tagasi.

«Helde taevane isa! Mis see oli?» hüüdsid laevamehed kohkunult.

See oli pikne, ja kohe selle järele kuuldi ränka müristamist taeva all, välgud valendasid ja sihisesid pilvedes, müristamine raksus ja veeres hirmsasti ning koledasti üle mere ja tema viimane veeremine kolises alles, kui juba teine, veel rängem ning hirmsam mürin teiselt poolt vastu hüüdis. Kanget vihma ei sõelunud, teda valas taevast maha, otsekui oleks ta tahtnud merd ära uputada; meri ning taevas olid riius.

Vaesed laevamehed seisid tule ja vee vahel ja rääkisid üksteisele: «Ei niisugust ilma ole veel nähtud, ei niisugust ööd veel elatud.»

Öö oli pikk ja kole; vaene laevarahvas ei saanud puhata, ei sooja ega leivasuutäit suhu oma tulise nälja kustutamiseks. Märjad ja külmetanud, värisesid nad kui haavalehed, ja ilmas ei tahtnud see kuri öö lõppeda; aga nende ramm ja vägi oli lõppenud. Väsimus, uni, külm ja nälg olid nende vaevajad; üks katsus ühes, teine teises nurgas oma liikmeid sirutada, aga ikka andis meri külma leili takka peale; kõik ootasid seda pikka ja igavat ööd lõppevat. Viimaks lõppes ta ka, nõnda kui kõik lõpeb.

Koit läikis jälle kui tuline peenar taeva ja mere vahel ning sünnitas uue päeva. Päev kosus küll valgemaks, aga ta ei rõõmustanud meie vaeste meremeeste südant, vaid tähendas neile nende eilset häda jälle ette. Päike paistis korra pilvede vahelt, aga kadus sealsamas jälle nende taha ära, otsekui ei tahaks ta nende õnnetust näha. Vaesed inimesed vaatasid kurva meelega üksteisele silmi ja küsisid üksteise käest:

«Oled sa ka veel hinges, mu vend? On sul ka veel jõudu elada?»

«Kuulge, mehed!» ütles laevapealik, «siin ei ole meil enam jäämist ega abi inimestelt loota, kui jumal ise meid imelikult ei aita. Jääme meie siia, siis meie surma käest ei pääse; sellepärast on siis parem, et meie endid jagame. Üks hulk mingu parve peale, ja kui nemad jumala meele pärast on, küll tema neid siis maale viib; teine hulk läheb paati, sest see on ju ükspuha, kus meie oma hinge anname, kas siin või eemal. Kes siis parve peale tahavad minna, need jätku jumalaga ja mingu tema pühal nimel edasi.»

Kaheksateistkümmend meest tegid, kuidas pealik nõu andis; kargasid parve peale ja hakkasid parve laevast eemale lükkama, kui juba sealsamas suur õnnetus sündis: kolm meest juhtusid parve ja laeva vahele ja rõhuti sealsamas puruks; teised neli meest

neelas laine ära, nõnda et neid keegi enam ei näinud, ja sellepeale läks parv laeva äärest ära.

Öösine müristamine oli küll vaikinud, aga torm möllas ikka veel; meri oli kurja viha täis ja viis ülejäänud ühtteistkümmend meest kangesti edasi; aga neid õnnetuid ei nähtud enam kaua: nad kadusid pea lainete vahele ära.

Pealik vaatas kiikri läbi ja ütles sügavasti ohates: «Neid ei ole enam! Nemad on nüüd seal, kust keegi pole veel tagasi tulnud; nende surmahirm on nüüd möödas, nüüd tuleb kord meie kätte oma õnne katsuda. Mina enam siia ei jää. Kes minu seltsis ennast jumala hoole alla tahab anda, see tulgu minuga paati; kes tahab jääda, see jäägu.»

Sellepeale läks pealik paati ja suured pisarad veeresid tema palgeid mööda maha; ta nuttis haledasti oma armsa «Tuvikese» pärast, mille peal ta nii kaua ja nii palju õnnelikke päevi oli elanud, — teda nii suure viletsuse sees nähes, ja et nii palju hakkajaid mehepoegi temaga oli otsa saanud. Ta nuttis kui helde südamega ema, kes oma ainust last hauda paneb; ja nüüd tikkusid ka kõik kolmkümmend kaheksa meest tema järele paati, märjad ja ligunenud ja kellelgi ei leivasuutäit suhu võtta, sest kõik leib oli laevaruumis sügava vee all, kuhu keegi ligi ei saanud. Kõik läksid kurva meelega paati; kange tuul puhus ikka veel rängasti, ilm oli paksus udus, meri kohas ning lainetas hirmsasti ja vihma valas kui oavarrest, kui nad paadi laeva äärest lahti lükkasid.

«Võtke mind ka ligi!» hüüdis üks hääl ülevalt laeva tagumise otsa pealt.

See oli Laos. Tema teadis, kus kohas kapteni kajutis kaks pudelit viina oli; ta läks vee alt läbi, tõi need ära ja ühes kotikeses ka mõned naelad kuivatatud laevaleiba.

Kõikide südamed läksid seda nähes rõõmsaks. Pealik kiitis Laost tema julge südame pärast, võttis tema paati, ja igamees sai mõne tilga viina ja palukese leiba südame kinnituseks. Kõik tänasid jumalat selle suure õnne eest, heitsid risti ette, andsid endid tema püha hoole alla ja sõudsid rõõmuga edasi.

VI

Kui nad nüüd terve päeva otsa hulga maad said sõitnud ja ilm ning meri ikka veel ühteviisi kurja viha täis olid, nõnda et igamees kurva südamega ümberringi vaatas, küsis kapten tüürimehelt:

«Mis raske mure sinu hinge vaevab? Mis kurvad mõtted sinu otsaesist kortsu tõmbavad, vanamees?»

Vana tüürimees istus kõige selle aja sügavates mõtetes ja südamekurvastuses paadi ääre peal ja vastas nüüd kapteni küsimuse peale raskest südamest ohates:

«Kuulge, vennad! Meie asi läheb sedaviisi, kuidas ta praegu on, hoopis raisku, — meie paat on väga rängasti rahvast täis ja käib sellepärast väga sügavalt. Tuleb öö peale, siis ei või meie ennast selle valju ilmaga koguni vee peal pidada, vaid läheme kõik ühekorraga mere põhja. Meie peame katsuma tema koormat kergendada, ja seda peame tegema, enne kui pime tuleb, — meie peame viis või kuus meest välja viskama.»

Kõik kohkusid ja kohmetasid neid hirmsaid sõnu kuuldes nii väga ära, et külm värin nende luudest ja liikmetest läbi käis.

«See jutt on küll hirmus ja kole, aga tüürimehel on õigus.»

«Ärge kohkuge ühtigi,» ütles tüürimees ja hakkas seda asja ligemalt tähendama, üteldes: «Meil tuleb nüüd üks vali mäng elu ja surma vahel mängida. Meie kõik oleme mehed, ja mina, see kõige vanem teie hulgas, olen niisugust pidu juba ennegi näinud; sellepärast kuulge minu nõu: on see jumala tahtmine, et meie siia peame surema, kuhu meie siis tema püha tahtmise eest võime põgeneda? Sellepärast peab see siis igaühel meie seast ükspuha olema, kas meie täna või homme oma hauda langeme, — kaht surma ei sure ju keegi. Meie peame liisku heitma, mina ise ka teie hulgas, aga meie kapten olgu sest killast lahti.»

«Tahate teie mind siis lapseks teha, tüürimees?» hüüdis pealik valju häälega.

«Ei mitte, aus kapten,» vastas vanamees. «Teil on õigus elavatele käsku anda, aga siin on surm meie valitseja ja meie üle on nüüd suurem pealik, kes meie üle kohut mõistab, sellepärast olge rahul; see lugu, mis meil nüüd ees on, ei puutu teisse. Teil on veel raske vastamine eilse päeva pärast ees. Vaadake sinna kivide vahele! Sinna ta jäi, teie armuke; aga meil ei ole ühtegi vastamist.»

Kapten jäi vait oma südamekurvastuses ja tüürimees rääkis edasi:

«Meid on siin kolmkümmend ja kaheksa meest; mina panen iga mehe jaoks ühe kahekopika-tüki kübarasse, ja tõmban viie raha peale noaotsaga ühe risti, need on siis meie osarahad. Iga mees võtab siis kübara seest ühe raha, ja mina, see kõige vanem teie hulgas, võtan kõige esiti. Kelle osaks siis niisugune märgitud raha saab, see kargab merre.»

Sellepeale võttis ta oma ning teiste taskutest kolmkümmend kaheksa kahekopika-tükki ja tõmbas kõikide silma nähes viie raha peale noaotsaga sügavad ris-

tid, pani need teiste hulka kübarasse, segas hästi ja ütles:

«Siin on nüüd meie kohtuotsus, ja igamees teadku, et see jumala kohus on meie elu ja surma üle, ja et see, keda ta tahab hoida, hoitud, ja keda ta tahab pärida, tema päralt on.»

Nõnda rääkis see julge südamega tüürimees, ja kõik vaatasid haleda näoga üksteisele silmi, sügavad ohked tõusid nende rinnast ja üks küsis teise käest:

«Kes peaks meie hulgas see esimene olema?»

«Nüüd, vennad!» ütles vana tüürimees, «võtame kübarad peast ja heidame oma taevaisa ette palves põlvili maha, sest tema tuleb nüüd meie üle kohut mõistma,» ja igamees tundis oma südames, et see asi muul viisil ei võinud sündida. Kõik olid tasa ja vagusi, ega olnud muud kuulda kui mere kohin, tuule vuhin ja rasked ohkamised.

Vana auväärt tüürimees langes nüüd põlvili maha ja kõik teised tema järele, ja kõikide silmad ja südamed tõusid sel pühal silmapilgul, mis elu ja surma üle pidi otsustama, taeva poole. Ei olnud neist veel keegi nii suures südameahastuses jumalat palunud kui nüüd; igamees mõtles, et nüüd tema viimne ots käes on.

Vana tüürimehe halli pea otsaees hiilgasid suured higitilgad, tema silmad olid vesised; ta ei olnud oma südames enam selle maailma loom, vaid oli juba kõiges oma hinges teises, paremas ilmas, sest ta mõtles kõvasti, et tema kui selle osaraha nõuandja ka esimese raha saab. Need kurvad, kohmetanud näod tema ees, udune ilm, kange tuul ja lainetav meri kinnitasid teda tema mõtetes ja täitsid tema hinge püha vagadusega; ta tõstis silmad üles taeva poole ja palus täiest südamest:

«Kuule meid! Vaata oma selgest taevariigist meie

peale, kes meie siin sinu silma all põlvili maas palume. Meie ei palu mitte ilmalikku õnne, helde, armuline jumal, ole meie hingedele armuline, halasta meie peale, kinnita meie südant selle viimse tee peal ja õnnista meid meie suure häda sees. Sinu tahtmise järele oleme meie ilmale sündinud, meheks saanud ja sinu tahtmise järele lähevad nüüd muist meie seast sinu juurde. Sina näed meid haua ääres, sina oled meie seast oma osa juba valinud, võta siis meie hulgast, kes sulle armsad on. Aga, taevane isa, ära vaeva meid, meie oleme juba küll vaevas olnud. Tänu olgu sulle, et sa meile veel aega annad oma hingesid sinu poole tõsta. Sinu püha tahtmine sündigu kui kõrges taevas, nõnda ka madalal maa peal ja ka siin sügava vee peal. Aamen!»

«Nüüd, vennad, oleme meie valmis,» ütles vana, tõusis maast üles ja kõik teised tema järele, segas rahad oma kübaras ümber, võttis siis esimese raha ise välja, tõstis käe kõrgele üles ja ütles täiest südamest:

«Siin ta nüüd on! Aga mis ta on, seda teab see, kes igaühele tema osa jagab. On ta ristiga, siis olen mina see esimene, kes teistele teed näitab.»

Sellepeale võtsid ka kõik teised, ja mitmete käed värisesid, kui nad neid kübarasse sirutasid.

«Ärge olge mitte arad, vennad!» ütles tüürimees. «Meie lapseaastad on ju möödas, ja nüüd on aeg, mil näitame, et meie mehed oleme, kes surma ees ei värise.»

Ja siis sündis, et Aabram, Mihkel ja kolm vene meest ristiga rahad said.

Aabram langes oma vennale Laosele kaela, hakkas tugevasti tema kaela ümbert kinni ja ütles:

«Mina lähen nüüd, mu vend, jää jumalaga! Kui su käsi hästi käib, ära unusta mu naist ja lapsi!»

«Ei mitte, Aabram,» vastas Laos suure häälega,

«sina oled naisemees, oled laste isa; mina olen üksi, minu järele ei nuta keegi,» — tõmbas enese venna kaelast lahti, viskas kübara paati, lõi ristikese rinna ette ja — merelaine kattis ta kõikide silma eest ära.

Kõik kohkusid seda nähes ja hüüdsid imestledes: «Laos läks oma venna eest! Laos läks oma venna eest!»

«Oh Luik, Luik!» hüüdis pealik ja hakkas kibedasti nutma niisugust meest kaotades, sest ta armastas teda. «Mispärast tegid sa mulle seda südame kurvastust?» ütles ta.

Aga Aabramil oli seesama julge süda, ka tema soontes liikus soe veri; tema pööras enese Terase Mihkli poole ja ütles:

«Mihkel! Mina ei või oma venna hinge peale elusse jääda. Sul on ka naine ja lapsed; mina lähen sinu eest, nõnda kui minu vend minu eest läks, ja kui sa koju saad, vii siis minu õnnistus minu naisele ja lastele, anna mu vana isa käele suud ja ütle: «Tema jäi oma armsa venna juurde seltsiks».» — kargas sellepeale merre, ja keegi ei näinud teda enam.

Ka kolm vene meest olid juba oma märga hauda läinud.

Paat sai nüüd kergemaks, ruum suuremaks ja tuul ajas teda kärmesti edasi.

Aga siis sündis ime, mis üle kõikide inimeste võimuse käis. Kui meie häda kõige suurem on, kui keegi enam aidata ei või, — siis on see, kes kõige kangem ja kõige kõrgem on, see kõige ligem abimees. Tema kuulis mere ning tuule kohinas nende vagade palvet, tema valitses neid ja katsus nende usku, tema teadis seda, et nemad tema pühal nimel sisse läksid; sellepärast saatis ta nende juurde suured lauad, laevaluugid ja tühjad vaadid, mis laeva ümber ujusid. Igaüks sai siis ühe või teise neist kätte, ja taevane isa

andis neile rammu ja jõudu neist kinni hoida, ja needsamad lained, mis neid pidid ära neelama, viisid neid läbi öö ja pimeduse ikka paadi järele.

Eks ole sellest avalikult näha, et see, keda jumal hoida tahab, hädasse ei jää; saagu temast, mis temast saab, ikka on see tema või teiste parandamiseks. Hakka aga julgesti üht head tööd peale ja looda õieti südame põhjast tema peale, ei sinu töö siis nurja lähe.

Sellepeale läks ilm vaiksemaks, tuuled puhusid ennast tühjaks, meri jäi rahule ja hingas suurest väsimusest oma otsatu suures voodis vagusalt ning selge taevas vaatas ennast kui peegliklaasis tema siledas pinnas, ja ei olnud enam jälge ega vermet minevate päevade möllust üle jäänud. Taevas õitses oma hommikuses ilus ja kõik oli nii vagune ning vaikne, kui poleks iialgi kurja ilma olnud. Päike tõusis oma päris taevalikus uhkuses, kerged pilved kumasid kui tulepaistel tema ees; päikesepaistus kuldas nende ääri, valgustas ning soojendas maailma, meri hiilgas sest taevalikust ilust, kalad mängisid vee peal, linnud lendasid üle mere, ja meie laevameeste südamed olid rõõmu täis, et jälle elavaid loomi nägid.

Aga nende pealik, üks tulise vaimuga mees, istus suures mures ja raskes kurvastuses, teda ei rõõmustanud ükski, — ja kui korraga suurtükkide pauke kaugel mööda taevaalust kuuldi mürisevat, tõusis tuline puna tema palgesse, tema silmad kiirgasid kui tulesädemed ja ta mehine süda ärkas kui unest.

«Kuulge,» hüüdis ta heleda häälega, «kus mehed meestega koos on! Kuulge! Mürin läheb ikka kangemaks ja kangemaks; see on loode pool küljes; seal on meie rahvas rootslasega jälle riius, ja mina istun siin kui nuttur naine. Oh helde jumal! mis on minust saanud,» ta kiskus oma kuue lahti ja rinna paljaks ja oli õieti suures tusas. «Oh «Tuvike»! «Tuvike»! Ma

armastasin sind, miks oled sa mu maha jätnud? Anna mulle oma tiivad, et ma sinna võiksin lennata, kuhu mehe-au mind hüüab, kuhu mu hing kipub. Sa ei näe, sa ei kuule mind, sa oled külm puu; minul on veel hing sees ja närtsin siin kui üksik rohukõrreke palava liiva sees.»

«Jääge rahule, aus pealik,» ütles tüürimees haleda südamega tema peale vaadates, «sõda ei ole ju veel maa pealt lõppenud. See on vist meie Kroonlinna merevägi, kes tee peal rootslasega kokku juhtus ja nüüd temale jälle palavat päeva kütab. Teie pole ju veel vana. Teie päevad on alles ees.»

«Õige küll, sina vana õiglane hallpea, minu päevad on veel ees, aga need on minu rasked vastamisepäevad. Sa nägid küll, kuhu jäid mu võimus, mu valitsus, mu rahvas, mu laev, mis mul üleeile alles olid. See kõik langeb minu süüks. Mina pole mitte enam see mees, kes ma olin; mina olen nüüd kui üks nõrk putk kange maru käes; tema vintsutab, tema murrab mind, mina langen ja ei tõuse iialgi enam. Oh minu vaene vana isa! Mis ütleb sinu süda, kui sa minu õnnetust kuulda saad!» hüüdis ta äkisti ja nuttis kibedasti.

«Mis see on?» hüüdis järsku üks hääl paadist. «Vaadake seal neid musti täppe vee peal!»

«Need on hülged,» vastas üks teine. «Oleks nüüd püss, võiks ühe maha lasta ja saaks liha nälja kustutuseks.»

«Mis jutt see on!» hüüdis kolmas. «Eks teie näe, need on ju inimeste pead.»

Need sõnad äratasid pealiku jälle hinge, ta tõmbas kiikri taskust, vaatas sinnapoole ja hüüdis suure rõõmuga:

«Vaadake imet! Need on ju kas merevaimud, või meie mehed ise!»

Ja need nad ka olid; nad tõstsid igamees käe üles ja hüüdsid tugeva häälega:

«Vennad, meie elame veel!»

Mehed paadis ei uskunud oma silmi, hõõrusid neid, vaatasid jälle sinnapoole ja küsisid üksteiselt imestledes:

«Kuidas võisid nad endid selle pika öö otsa valjul merel hinges pidada?»

Ja nad olid tõesti needsamad, olid prisked ja terved. — Aga kes kaitses, kes hoidis neid merehukatuse eest? See oli see, kelle peale nemad lootsid. Kas sa tunned teda, lugeja, kes sind nii hästi ära tunneb? Hoia ennast siis tema poole, looda tema peale ja ära kurvasta teda kurjade tegudega, siis ei jäta tema sind.

Paat pöörati nüüd õnnetute poole, ja igamees tahtis esimene olla neid paati tõmbama; nende rõõm oli suur, et kõik viis meest alles hinges olid.

«Mina teretan teid, teie jumalast mulle tagasiantud,» ütles pealik rõõmsa südamega. «Teie olete nüüd jumala käest otsekui uuesti ilmale sündinud, sest tema valvas teie üle; elage siis tema meele järele.»

Sellepeale langesid nad paadis põlvili maha ja andsid oma hoidjale kõigest hingest tänu. Pealikul oli veel natuke viina ja leiba hoitud; ta andis siis mõlemast niihästi neile kui teistele natuke südame kinnitust.

Ilm oli nüüd vagane ja meri tasane, ja päike paistis lõuna poolt taeva alt õieti soojalt; päästetud mehed pandi päikese kätte puhkama ja nad uinusid magusasti magama.

Päike jõudis juba õhtusse, kui nad rõõmsaid sõnumeid kuulsid: «Vaadake, kus maa paistab!»

«Maa, maa!» hüüdsid kõik unest ärgates rõõmsa südamega.

Nad jõudsid randa, kui päike alles kaunis kõrgel oli. See koht, kus nad maale said, kaheksateistkümmend versta siinpool Kroonlinna, oli üks mere-äärne ilus ning õitsev heinamaa. Linnud siristasid puude latvades, lõokesed laulsid taeva all ja kuked ligidal külas; teiselt poolt venis küla kari üle mäe kodu poole ja karjapoisikeste sarvehääled kõlasid metsades. Magus lillekeste lõhn lehkas ümberkaudu, kündjad kündsid väljadel, — üleüldse kõik, mida nad siin nägid ja kuulsid, meelitas nende meelt ja rõõmustas nende südant. Nad olid oma tundmustes kui lapsed, kes ilusa uue nuku saanud; nende kõhud olid tühjad, aga nende südamed olid rõõmsad; nad olid nüüd oma vaeva kiusatusest pääsenud.

«Vaata, kuidas inimesed siin elavad!» rääkisid meremehed isekeskis. «Nad ei tunne surmahäda, ei sõjahirmu ega merehukatust; elavad vaikset, rahulist elu; aga kes teab, kas nad siiski rahul on?»

Paat jõudis ikka kaldale ligemale, jooksis kaldasse kinni ja rahvas astus välja. Põhi oli nende jalgade all nüüd kõva, ja otsatu meri, mis neile nii palju hirmu ja vaeva tegi, jäi nende selja taha; nende ees oli õnnistatud maa, mis kõigile loomadele igapäevast toidust ja katet annab, midagi, mida meie sagedasti tunda ei märka, sest et jumala õnnistus alati meie silma ees on. Meie tarvitame seda küll, aga kas anname sellele suurele andjale selle eest ka tänu? — Nemad, kes oma hädas ja viletsuses jumalat tundma olid õppinud, tegid seda ja tänasid nüüd teda, kes neid nii imelikult oli hoidnud, sellesama täie südamega, nagu nad paadis osaraha võtmisel teda palusid.

Suur hulk maarahvast jooksis nendele vastu ning ei jõudnud seda küll imeks panna, kuidas nii palju inimesi nii väikese paadiga selle kurja mere peal

ennast hinges võis hoida, ja mitmed neist headest inimestest tõid neile, mis neil juhtus olema — leiba, soolaseid kalu ja piima. Õnnetud kustutasid nüüd oma nälga, kuivatasid endid, puhkasid paar päeva ja läksid siis Kroonlinna, mis nelikümmend versta teisel pool Peterburi linna, kust meie mereväe ülempealik seda õnnetust ja Luikede mehiseid tegusid meie suure keisriproua Katariina ette viis.

See helde südamega, suur ja kuulus keisriproua laskis need kaks venda oma ette tulla, rääkis nendega väga lahkelt ja armulikult, kiitis neid nende autegude pärast, pani neile oma käega aumärgid rinda, laskis kummalegi vennale sada rubla hõberaha anda, nimetas nad teenistusest vabaks ja laskis neid koju minna.

Nad langesid tema ette põlvili maha, tänasid selle suure au ja helduse eest, ja Laos ütles:

«Mina ei lähe koju, suur keisriproua! Las mu vend minna, temal on naine ja lapsed; mind ei oota keegi. Mina jään sind teenima, niikaua kui mul hinge rinnus on.»

Need sõnad olid väga selle suure proua meele järele; ta ülendas tema unterohvitseriks ning pani ta oma keiserliku paadi peale sõudjaks.

See asi sai peagi terves Peterburi linnas kuulsaks; kõik suured saksad rääkisid sellest, nimetasid sagedasti Laose nime ja ihaldasid teda näha saada.

Aabram läks nüüd koju. Laos saatis vanale isale seitsekümmend viis hõberubla ja jäi ise uhkesse Peterburi linna elama.

Ta oli, kuidas meie temast ju teame, igapidi üks hakkaja mees; ta oli üks neist meestest, keda mitte iga mehenaine ilmale ei sünnita; ta ei hoolinud ei veest ega tulest, ei elust ega surmast, vaid kui julge tegu teha oli, mille ees teine julge mees kohkus, oli Laos seal esimene. Ta oli aus, lahke, julge ja suure

hingega mees; et ta küll madalast soost sündinud oli, oli ta ometigi oma hinge poolest kõrge ja sai ka kui niisugune kõigi poolt austatud. Sest iga julge ja hakkaja mehe tegu oli tema kõige suurem uhkus, ja kui üks niisugune tegu teha oli, ei küsinud tema: «Kes mu vaeva maksab?» Ta leidis palga oma töös.

Ta oskas ka püssiga targasti ümber käia, oli kange kütt ja läks ühe ja sama julge südamega niihästi jänese kui karu vastu, ja kellele ta oma püssiga tuld andis, see naha jättis; sellepärast andis pealik temale luba jahil käia, ja ilmharvasti tuli ta ilma saagita koju; tema jahitasku oli ikka täis.

Ühel õhtul Neeva jõe kallast mööda jahilt tulles nägi ta üht kalamehe naist väikeses lootsikus võrgu seest kalu välja võtvat. Tema väike laps istus lootsiku ninas, rinnuli lootsiku äärel, ja sulistas oma pisukese käega vee sees. Ema meel käis kalade peale, ta rõhus lootsiku ühe külje peale, sai kala kätte, aga — tema laps oli kadunud. Selle üle kohkus vaene ema nii väga, et ta kui meeletu kummuli lootsikusse maha langes.

Laos nägi seda, — ei olnud seal enam aega, püss ja jahitasku jõe kaldale maha, üle pea ja üle kaela sisse, ja üks-kaks-kolm oli laps tema käes, ta ujus temaga lootsiku juurde, pani tema lootsikusse, ujus lootsiku taga ja lükkas seda kalda poole, ja niipea kui tema jalad põhja ulatasid, hakkas ta lootsikusse kinni ja vedas selle kaldasse.

Suur hulk inimesi, suuri ja madalaid, rikkaid ja vaeseid, jooksis jõe kaldale kokku, igaüks tahtis teda näha, igaüks tahtis temale kiitust anda. Kaks tohtrit juhtus ka seal hulgas olema; nende tarkuse ja abi läbi tõusid ema ja laps jälle hinge, ja Laos lunastas jälle ühe noore elu veesurmast ja tema süda liikus jälle rõõmu pärast rinnus.

Laos sai nüüd jälle Peterburi linnas kõikide suurte ja madalate jutuks.

See lugu tuli viimaks ka meie armuliku suure keisriproua ette. Tema süda oli selle üle väga rõõmus ja ta oskas ka väga hästi suuri tegusid suuresti tasuda. Ta laskis Laose jälle oma ette tulla ja ütles armuliku häälega:

«Sina oled üks hea inimene, Luik. Niisugused inimesed on minu meele järele. Jää ikka niisuguseks, kui sa tänini oled olnud, siis tahan ma sind meeles pidada. Mina olen ju kuulnud, mis sa jälle oled teinud ja tänan sind sinu ligimeste nimel.» Ja selle suure proua auks olgu öeldud: tema helde südame kaste läikis tema selgetest silmadest. «Mine nüüd, Luik, ja ole ikka mees!»

Luik läks koju, ja sada hõberubla olid juba ees tema laua peale loetud. Laos nägi seda raha ja tema silmad jooksid vett täis, et langes põlvili maha ja palus täiest südamest jumalat oma suure valitseja eest, aga mitte selle raha, vaid tema helde südame pärast. Raha peale tema ahne ei olnud.

VII

Mõned nädalad peale seda vaatas üks härra oma mõisa aknast, kuidas paksud pilved lõuna poolt üles ajasid, taevaaluse ära segasid ning päevavalguse maa pealt ära varjasid. Ilm läks ikka pimedamaks, välguheitmised läikisid paksudes pilvedes ja kange müristamine põrutas hirmsasti taeva all; päike oli otsekui mures, kurjad pilved katsid ta kinni, kõik maailm otse põles välguheitmistest, kange väävlihais laotas ennast igale poole laiali ja üks müristamisehoop raksus ja kähvatas nii raskesti, et kõik maailm põrus, aga vihma ei tulnud piiskagi.

«See hoop tegi kurja,» ütles härra iseeneses, ja sedamaid tõusis ka paks suits väikese kasemetsa tagant üles. Mõisarahvast ei olnud kedagi kodus, — kõik olid heinamaal. See helde südamega härra jooksis kohe talli, tõi hobuse välja, ei võtnud aega sadulat ja valjaid otsida, vaid kargas kohe selga ja ajas tuhat-tulist-nelja sinnapoole, kust suits tõusis.

Tuline hobune viis teda lennul, lõõtsutades ja vahutades sinna, kus abi tarvis oli.

Aga paraku jumal, avitajaid ei olnud! Üks ilus uus talutuba oli lausa tules ja kesk toapõrandat roomas väike laps kassipojaga mängides. Härra süda nuttis verd seda hirmsat viletsust nähes; tulel oli juba võimus ja palav tuline aur kuumas juba eemalt temale vastu ja kõrvetas tema juuksed kärtsu.

«Oh helde jumal!» hüüdis ta oma südamevalus, «üks vaga, ilmasüüta laps põleb siia sisse ära! Saada sina ise abi, minu abi siin ei ulata!»

Ja tema, see armuline avitaja, saatis abi. Härra vaatas oma südamehirmus enese ümber ja nägi eemalt üht inimest joostes ligemale tõttavat, püss kaenla all ja kübar peos.

«Rutta, rutta!» hüüdis härra talle eemalt.

Aga kes võis see küll olla, kes nii kärmete ja pikkade sammudega seda maad mõõtis? Kes muu kui jälle meie Laos; ta jooksis, ja suured higitilgad veeresid tema palgeid mööda maha.

«Ole mees!» ütles härra suures hingeahastuses, «too see laps toast välja! Vaata, siin,» ta tõmbas oma taskuraamatu välja, «— see on sinu palk!»

Laos ei kuulnud neid sõnu, ta nägi last häda sees; see täitis tema rinna kaastundega ja ta süda paisus, et laps veel väljas ei olnud; ta viskas enese ümbert kõik maha, mis tüliks oli, kallas ühe pange vett, mis õnneks õue peal oli, üle pea endale kaela, jättis pange

kummuli pähe ja läks suitsust ja kangest palavusest julge südamega läbi sisse. Silmapilguga oli laps kassipojaga tema kaenla all, teise käega vedas ta üht suurt laegast enese taga, — ja niipea kui ta oma koormaga toauksest välja sai, langesid toa seinad ja lagi hirmsa praginaga sisse, ja suits, tolm ja tuleleegid käisid kõrgele vastu taevast üles.

Laos pani lapse härra jalge ette maha; lapsuke hakkas kohe oma väikese kassipoja sabasse kinni ja vaatas naerulise näoga enese ümber. See vaga loom ei teadnud, missuguse valusa surma käest ta oli pääsenud; tema südamerõõm läikis tema selgetes sinistes silmades tule ja taeva poole. Küll ta selle ära tundis, kes temale abi oli saatnud.

Toa ligidal oli väike ait. Laos nägi, et tuli sedagi üle ei jäta, lõi aidaukse sisse ja kandis selle hea härraga välja, mis kätte juhtus. Üürikese aja pärast lõigi tuli katusesse ja tegi aida tuhahunnikuks, ega võinud seal keegi parata.

«Tuli oli oma teo teinud,
Kust ta tuli, kuhu tema läinud?
Seda teab tema seal,
Kuhu tõuseb meie palvehääl.»

Metsa poolt nähti kolme inimest joostes ligemale tulevat, üks naine valge särgi väel nende ees. Maa kuumas otse tema jalge all, ta ei jooksnud, ta lendas kui valge luik. Vaadake, kas tunnete teda? See oli ema; tema kippus esimesena õue peale, tema laste hädahääl kihutas teda takka, tema liikmed värisesid, tema veri kuumas soontes ja tema higi auras.

Sedaviisi jõudis ta õue peale; aga nüüd oli ka ta jõud lõppenud, ta langes rammetult oma lapse kõrvale maha; ta hing oli rinnus kinni, aga lapsuke oli ta kaenlas.

«Riinu!» karjus ta hirmsa häälega, kui ta jälle hinge sai, «kus mu Riinu? Kus mu teine laps on? Oh helde taevane isa! Talitse, talitse oma nuhtlust, mina olen ju vaene ja õnnetu küll,» hüüdis ta oma suures kurvastuses, ja see südamevaev rõhus ta uuesti maha. Tema vanem laps puudus, tema tuba oli tuhahunnik. Riinu, tema kuue-aastane tütar, oli see suur lapsehoidja; ta oli pisukese venna juurde koju jäänud; aga Riinut ei olnud kuulda ega näha, igaüks otsis teda haledate silmadega tule seest, kõikide silmad olid vett täis. Ema oli hingetu oma lapse kõrval maas, vaene isa kiskus oma südamevalus juukseid peast, kaebas oma häda ja nuttis kibedasti, ja kõik olid suures kurvastuses seda haledat lugu nähes. — Aga ärge kartke! Jääge rahule! Ei tema nuhtle nii raskesti, kui teie arvate.

Kuue-aastane Riinu oli pisukese venna juurde koju jäänud; pisuke vend oli magama uinunud, ja himu marjade järele oli Riinut metsa ajanud maasikaid noppima. Kangest müristamisest kohkunud, jooksis ta kodu poole, nägi tuba põlevat, põgenes hirmuga metsa, ja seal leiti ta ühe põõsa all nutvat. Ema oli selle vahe sees jälle märkama hakanud, ohkas raskest südamest, lõi silmad lahti, ja väike Riinu seisis, kohmetanud ja värisedes kui haavaleht, tema ees.

«Oled sa Riinu, oled sa mu laps?» hüüdis ta oma suures südametusas, «või on see üks kuri unenägu, mis mind nii hirmsasti vaevab?»

Ta tõusis siis põlvili, võttis ühe lapse ühe ja teise teise kaenla alla, tõstis silmad taeva poole üles ja tänas rõõmsa silmaveega suurt jumalat, kes tema lapsi nii imelikul viisil ja nii imeliku nõuga valusa tulesurma eest oli hoidnud ja kaitsenud. Sellepeale pööras ta härra poole ja tänas ka teda kõigest südamest.

«Ära mind täna, mina ei võinud midagi teha, täna teda!» ütles härra Laose peale näidates ja pakkus Laosele seda lubatud palka.

«Mis see on?» küsis Laos.

«See on see, mis ma sulle lubasin,» vastas härra.

«Tänan teid, aus härra, teie helduse eest; mina raha eest oma hinge ei müü,» ütles Laos oma õiget hinda tundes. «Mis mina tegin, seda oleks iga teine mees minu asemel ka teinud. Andke see raha sellele vaesele naisele, kelle elumaja tuli võttis; mina olen sellega väga rahul.»

Härra vaatas üksisilmi tema peale ja pani seda väga imeks, et inimene, kes nii mehisel kombel nii väga kiiduväärt töö teinud, nii uhke ja suureline on ja teise inimese tänu vastu ei võta, ja ütles:

«Arvad sa, et siin nii pisut on, et sa seda vastuvõtmise väärt ei arva olevat?»

«Olgu seda pisut või palju, aus härra, minusse see ei puutu,» vastas Laos.

Sellepeale andis siis see helde südamega härra selle raha vaesele naisele ja lubas teda ka veel edaspidi aidata ning ütles Laosele:

«Sina ei hoolinud oma tervisest ega oma elust, kui sa tulesse läksid; niisugune tegu on küll suurema maksu väärt; tule siis minu juurde koju, ma annan sulle rohkem.»

«Ei hooli, aus härra, ei rohkemast ega vähemast; jumal andis mulle tervist, andis mulle jõudu seda tegu teha, ja see võis tema tahtmine olla, et mina seda teed juhtusin tulema; kas siis tema püha tahtmist ka rahaga kaalutakse?»

«So-oh,» ütles härra imestledes ja teravate silmadega teda peast jaluni mõõtes, «oled sa niisugune mees? Kuidas su nimi on?»

«Luige Laos, aus härra.»

«Luige Laos,» ütles härra. «Oled sina see mees, kellest nii palju mehiseid tegusid räägitakse? Mina rõõmustan niisuguse mehega tuttavaks saada. Kes on sinu pealik?»

«Kapten Lukin,» vastas Laos.

«Seda kuulsat meest tunnen ma; on temal veel enam niisuguseid mehi?» küsis härra.

«Mina olen kõige halvem, aus härra, teised on veel paremad mehed.»

«Neist sõnadest tunnen ma, et sa Luik oled. Löö mulle kätt, meie oleme sõbrad; niisuguseid mehi armastan ma. Ma kirjutan sinu pealikule sedeli ja palun teda, et ta sind homme minu juurde lubaks, siis ajame enam juttu. Homme ootan ma sind siis; jää nüüd jumalaga, Luik!»

Laosel oli jälle hea töö tehtud ja ta läks rõõmsa südamega koju.

See hea härra kirjutas selsamal õhtul tema pealikule, andis temale teada, mis Laos oli teinud, ning palus teda Laost homseks oma juurde lubada, ja sai oma kirja peale selle vastuse: «Mina rõõmustan, et teie minu rahvast nõnda austate; see mees on auväärt. Olgu tule- või veehädas, mu Luik on ikka kange mees. Ta kuub on jäme ja must kui muld, aga kuue all on peenike kuld.»

Sedaviisi räägiti ja kirjutati Laosest.

Teisel päeval tuli Laos mõisa ja leidis selle hea härra oma rohuaias. Härra tuli talle lahke näoga vastu, teretas teda sõbralikult. Nad ajasid palju lahket juttu, ja härra märkas kohe, et Laos mitte ükspäinis hakkaja, vaid ka üks targa aruga mees on. Sellepeale tuli toapoiss ja ütles, et roog juba laual on. Härra hakkas Laose käest kinni, läks temaga tuppa ja ütles oma prouale ja lastele:

«See on nüüd Luige Laos, kellest meie nii palju

mehiseid tegusid oleme kuulnud. Meie oleme sõbrad, ja mina tahan, et teie ja igaüks minu majas teda kui minu sõpra austaks. Astu ligemale, Luik, võtame suutäie viina ja siis, mis jumal on õnnistanud.»

Laosel lõi tuline puna silmi ja ta ütles häbelikul viisil:

«Aus härra, mina pole mitte õppinud suurte sakstega ühes lauas sööma.»

«Ole sa õppinud või õppimata, mina sellest lugu ei pea; mina olen siin omas majas peremees, siin sünnib minu tahtmine, ja mina tahan nüüd õige väga, et sa minu kõrval istuksid. Ära mõtle, et mina ennast paremaks pean, kui sina oled; mina pole iialgi veel teinud, mis sina ju oled üles näidanud. Sa oled ikka julge surma ees, ole siis nüüd ka julge elu ees. Vaata, siin minu lapsed; need on aina noor elu, mis siin laua ümber õitseb. Kas sa tema ees värised?»

Mis seal nüüd parata oli, Laos pidi lauda istuma, ja kõik olid rõõmsad, kõik rääkisid Laosega nii lahkesti ja ilma uhkuseta, otsekui oleks ta nende sugu olnud, ja ta oli nende heade inimeste seltsis kui oma suguvõsa seas. — Eks ole sellest õieti avalikult näha, et mitte see, mis soost meie sündinud oleme, meile hinda ja head ei anna, vaid meie eluviisid, meie süda on, mis meid austama või teotama paneb. — Peale söömist andis proua temale kuus ilusat, peenikest särki ja kuus paari peenikesi sukki ning ütles:

«Need olen mina lastega oma härrale kudunud ja õmmelnud; kanna neid tervisega, armas Luik.»

Vanem preili andis temale uhke siidist kaelarätiku ja härra oma kalli püssi ja jahitasku, — ja need annid tegid meie Laosele nii palju rõõmu, et ta oma ülemäärases südamerõõmus hüüdis:

«Oh minu kallis härra! Mis head võin mina teile selle au ja helduse eest teha? Mina sooviksin teid

õieti sügavasse mere põhja, ja nõnda, et mina teid sealt jälle võiksin välja tuua!»

Kõik naersid selle üle õige rõõmsasti ja härra ütles:

«Tänan sind, armas Luik; jääme parem kuivale maale ja lähme tuleval pühapäeval metsa püssi katsuma.»

Nõnda elas meie Laos, ja nõnda austati teda.

Aga kas sina, kes sa seda lugu loed, ei või ka niisugune mees olla? Inimene võib palju head teha, kui ta aga seda, mis ta teha võib, teha tahab. See mees, kellest meie praegu jutustasime, teeb meie rahvale au, ja meie võime uhked olla, et ka meie rahva hulgas suured ja kuulsad mehed sünnivad — sest see oli meie mees, oli Luige Laos.

SUVE JAAN

Tõelise, demokraatliku eesti kirjanduse, täpsemalt ilukirjanduse tekkeajaks on XIX sajandi esimene pool. Varem ilmunud ilukirjanduslikku laadi teosed teenindasid oma enamikus valitsevate klasside huve: nendes kuulutatakse feodaalkord pühaks ning igaveseks, ülistatakse selle korra kandjaid mõisnikke ning pastoreid, ähvardatakse ja hoiatatakse nende vastu võitlevaid talupoegi. Suurepäraselt analüüsib selletaolisi «teoseid» F. Engels. Eesti varasemas kirjanduses on niisuguseks rahvavaenulikuks raamatuks näiteks Arveliuse «Üks kaunis jutu ja õpetuse raamat», mis on tõlgitud saksa reaktsioonilise kirjaniku F. Rochowi teose «Lastesõber» järgi. Viimase kohta ütleb Engels «Anti-Dühringis»: «Tema ülesandeks oli talupoegade ja käsitööliste noortele võsudele selgitada nende missiooni elus ja kohustusi ühiskonna ja riigi ülemuste vastu, aga samuti sisendada neisse heatahtlikku rahulolu oma maise saatusega, musta leiva ja kartulitega, teoorjusega, madala palgaga ja isalike kepihoopidega ning teiste selletaoliste mõnusustega, ja seda kõike tol ajal nii tavalise valgustustegevuse abil. Sel eesmärgil seletati linna- ja maanoortele, kui targasti olevat loodus seadnud, et inimene peab tööga muretsema endale oma elatist ja naudinguid, ja kui õnnelikuna järelikult pidavat end tundma iga talupoeg ja käsitööline sellest, et talle on võimaldatud oma söömaaega vürtsitada raske tööga, kuna aga rikas priiskaja kannatab kõhurikkeid, sapihäireid või kõhukinnisust ja neelab valitud maiuspalu ainult vastu tahtmist.»[1]

---

[1] F. Engels, Anti-Dühring, Tallinn 1954, lk. 162.

F. Engelsi poolt antud iseloomustus on täiel määral rakendatav selliste eestikeelset trükitoodangut produtseerivate baltisaksa literaatide kohta, nagu Arvelius, Holtz, Luce, Körber jt.

Selle perioodi kirjanduse taustal paistab eredalt silma eesti rahvusliku demokraatliku kirjanduse algperioodi esindajate looming. See on uus kvaliteet eesti kirjanduses. Demokraatliku kirjanduse esindajate loomingu eesmärgiks oli talurahva huvide kaitsmine ja balti mõisnike ning pastorite ja teiste rõhujate paljastamine. Nende teoste põhiideeks on veendumuse sisendamine rahva enda jõusse.

Eesti demokraatliku proosakirjanduse esimeseks esindajaks tuleb pidada Suve Jaani. Tema loomingu tugevus seisab eesti ja vene rahva sõpruse mitmekülgses ja tõetruus kujutamises, Eesti Venemaaga ühendamise progressiivse tähenduse näitamises ilukirjanduses.

Suve Jaan on Johann Sommeri kirjanikunimi. Johann Friedrich Sommer sündis 23. detsembril 1777. aastal Tallinnas käsitöölise perekonnas. Hariduse omandas ta kohalikus vene kreiskoolis. Seal õppis ta selgeks vene keele, selle vastu ta tundis erilist huvi (muidugi ka vene kirjanduse vastu). Täiusliku vene keele oskuse omandas ta vene sõjalaeval teenides. Vene keele valdamine ja vene kirjanduse tundmine (vene keelt osati tol ajal Balti provintsides nõrgalt, eesõigustatud keeleks oli saksa keel) määras J. Sommeri elukutse: temast sai, omandanud selleks vastava õiguse, vene keele õpetaja. Ta töötas selle aine õpetajana kreiskoolides Rakveres (1808—1813), Viljandis (1814) ja Pärnus (1815—1837). Tema õpetajana töötamise perioodist (nagu üldse tema elust) on vähe teada; suhteliselt vahest rohkem Rakveres töötamise ajast.

Vene keele õpetamisel kasutas Sommer aine huvitavaks tegemiseks mitmesuguseid töövorme. Nii kirjutab Fr. R. Kreutzwald uurimuses «Dr. Friedrich Robert Faehlmanni elu», tuginedes J. Nocksi mälestustele: «Suveõhtul mindi «Uus-Verderbi», kus vanad end keeglimänguga lõbustasid ja noored metsas ümber luusisid, kui mitte I v a n P e t r o v i t š S o m m e r, vene keele õpetaja ja suur noorte sõber, mängusid ei korraldanud. See tegeles nimelt palju noortega ja mõtles mõndagi välja, et neile nalja teha. Peaasjaks jäi seejuures vene keel, mida pidi ära õppima praktikas, isegi mängu juures. Mõned väikesed näidendidki etendati tol ajal tema korraldusel kreiskooli õpilaste poolt vene keeles. Kuigi Faehlmann sellest vähem osa võttis, ei jäänud ta ometi asjast päris eemale.

Kui ta hiljem, näit. õppevaheajal Tallinna sõites või juhusliku rändnäitetrupi esinemisel võimalus oli teatris käia, siis tegi ta seda suure rõõmuga nagu kõik noored inimesed.»[1] Nii on J. Sommer oma õpetamismeetodiga teataval määral kaasa aidanud õpilaste huvi äratamisel teatrikunsti vastu. Vene keele õpetamisel saavutas Sommer suurepäraseid tulemusi.

1837. a. läks Sommer pensionile. Siit alates hakkas ta tegelema kirjandusega. Sommer suri 18. jaanuaril 1851. a. Pärnus.

Suve Jaani peamised tööd on 1841. a. ilmunud «Vene süda ja vene hing» ning 1843. a. ilmunud «Luige Laos». Nende populaarsusest kõneleb seegi fakt, et «Vene südamest ja vene hingest» on ilmunud 4 trükki, «Luige Laosest» 5 trükki. Käesolev «Luige Laose» väljaanne on seega juba 6. trükk. Käsikirjas on säilinud Suve Jaani lühijuttude ja luuletuste kogu «Välja-õied» (kaanelehel on aastaarvuna märgitud 1843). Rida Suve Jaani luuletusi on ilmunud B. Gildemanni antoloogias «Lillekesed», mõned luuletused on ära toodud ka Jakobsoni «Kooli lugemise raamatus».

Suve Jaani teostest on «Vene süda ja vene hing» mahukam kui «Luige Laos», kuid oma väärtuselt viimane ületab esimese. «Vene süda ja vene hing» on ilma kindla kompositsioonita, ilma peategelaseta teos. See käsitleb 1812. a. Isamaasõda. Hoolimata teatud laialivalguvusest annab teos esmakordselt ilukirjanduslikus vormis eesti keeles suurepäraseid pilte ja episoode sellest vene rahva kangelaslikust võitlusest välismaiste vallutajate vastu. Teose põhiideeks ongi vene rahva ajaloolise osa näitamine. Selles käsitletakse ka eesti ja vene rahva sõpruse teemat, näidatakse, et vene rahva võitlus oli võitlus ka eesti rahva huvide eest. Autor kirjutab:

«Meie eluajal, kes 1812. aastal elasime, on niipalju suuri ja vahvaid tegusid tehtud ... Lugege siis neidsinatseid lehti ... Nende seest leiate, kuidas meie naaberrahvas venelased, meie vennad ja kaaslased, sel nimetatud aastal nii vahvasti seisid kurja ja kohutava vaenlase vastu ja hoidsid oma verd valades meie rahu, meie elu, meie naisi ja lapsi, meie elumaju ja kõike, mis meil on. Nende seest saate ka näha, kuidas venelane ... armastab oma sünnimaad, mille heaks ta kõik, mis tal kallis on, ära annab, oleks see ka tema elu. See oli temal raske ja vali aasta. Ta nägi oma vendi veres, oma linnu, mõi-

---

[1] Fr. R. Kreutzwald, Maailm ja mõnda, Tallinn 1953, lk. 20.

sasid ja külasid tules, ta nägi, kuidas ta tema naisi ja tütreid vaevas, aga meie olime ja elasime rahus.» Suve Jaan rõhutab: «Kõige selle vaeva ja risti üle sai tema oma hirmuta südame ja oma vahvuse läbi võimust ja on nüüd kõige maailma ees au sees.»

Jutustuses esinevate vene sõdurite vapruse ja kangelastegude ülistamise eesmärgiks oli kasvatada ka eesti rahvas patriotismi, julgust ja mehisust. Eesti kirjanduses olid need esimesed sõjasangarid. Oma ladusa jutustamisoskuse, hea keeletundmise, tabavate võrdluste ja epiteetide kasutamisega, eriti aga oma õnnestunud loodusekirjeldustega (Suve Jaani tugev külg tolleaegse kirjandusega võrreldes) on Suve Jaan loonud üsnagi paljuloetud teose (nagu eespool märgitud, 4 trükki).

«Vene südame ja vene hinge» põhiliseks puuduseks on aga asjaolu, et kirjanik pahatihti ei ole osanud vahet teha vene rahva ja Vene tsarismi vahel; see kahjustab suuresti ka Suve Jaani teist jutustust — «Luige Laost».

Oma jutustuste eeskujuks ja aluseks võttis Suve Jaan vene kirjanike teoseid. Eriti on kirjanik tähelepanu pööranud kirjanike-dekabristide Bestužev-Marlinski ja Küchelbeckeri eestiainelisele loomingule. «Luige Laose» eessõnas «Hakatuseks» ütleb Suve Jaan otseselt, et ta tahab laevapealik Marlinski (s. o. kirjanik-dekabrist Bestužev-Marlinski) eeskujul kujutada vaprat eesti meest Luige Laost, nagu vene kirjanik on oma raamatus unustamatuks teinud teise ausa ja vapra eesti mehe Lageda Jüri nime, kes võttis osa 1812. a. suurest sõjast (s. o. Isamaasõjast).

Jutustuse «Luige Laos» põhiideeks on eesti ja vene rahva ajaloolise sõpruse näitamine. Kirjanik rõhutab oma teoses, et venelased, võideldes käsikäes eestlastega, kaitsesid ka eesti rahvast välismaiste vallutajate vastu, ja et just vene soldatite kangelaslik eeskuju sünnitas kangelasi ka eestlaste hulgas.

Jutustuse peategelaseks on Laos Luik, noor talupoeg, milline kuju esmakordselt esineb eesti kirjanduses. Selles seisabki teose murranguline tähtsus.

Eesti talupoja viletsat elujärge on jutustuses puudutatud põgusalt, kuid siin on antud küllaltki ilmekaid jooni, eriti Laose isa kuju kaudu.

Laose isa on kehvik. Seda tõendab juba seegi fakt, et tema mõlemad pojad võetakse soldatiks, suuremate talukohtade peremehi ja nende vanemaid poegi aga sõjaväkke üldse ei

võetud. Nekrutite andmise kohustus lasus seega kõige enam vabadikel ja popsidel, kelle hulka järelikult kuulus ka vana Luik. Pärast Laose nekrutiks minemist ootab vana 70-aastast Luike päris näljasurm, ta on laostunud viljaikalduse ja loomade äpardumise läbi. Peale selle jääb koju veel Laose sõjaväes oleva venna naine koos väikeste lastega. Kui ka Laos on lahkunud, ütleb vana Luik: «Mina olen üksi kui vana, ärakuivanud puu kõrge mäe otsas, kelle oksad kanged tuuled maha murdnud ja kes oma nõrkade juurte peal veel tuigub ja viimast rammu ajab. Kas siis minu vaevapäevad veel lõppenud ei ole, või peavad nemad nüüd õieti peale hakkama?»

Kuigi autor pole endale kaugeltki ülesandeks seadnud eesti talupoja viletsa elujärje kujutamist, annavad teoses toodud faktid sellest teatava pildi.

Jutustuse keskseks sündmuseks on merelahing Rootsi ja Vene laevastiku vahel Tallinna all, millest ka Luige Laos koos teiste eestlastega Vene sõjalaeval osa võtab. See lühiajaline sõda oli algatatud Rootsi kuninga Gustav III poolt selleks, et tagasi võita Baltimaid ja saavutada ülevõimu Läänemerel. Suve Jaan näitab oma teoses ilmekalt, millega see kõik lõppes — Rootsi suur laevastik sai Tallinna all häbistavalt lüüa ja põgenes (vt. IV ptk.).

Jutustuse peategelase Luige Laose on autor varustanud kõigi üllate omadustega. Kirjanik iseloomustab teda nii otseselt kui ka tema tegude järgi. «Ta oli, kuidas meie temast ju teame, igapidi üks hakkaja mees; ta oli üks neist meestest, keda mitte iga mehenaine ilmale ei sünnita; ta ei hoolinud ei veest ega tulest, ei elust ega surmast, vaid kui julge tegu teha oli, mille ees teine julge mees kohkus, oli Laos seal esimene. Ta oli aus, lahke, julge ja suure hingega mees; et ta küll madalast soost sündinud oli, oli ta ometigi oma hinge poolest kõrge ja sai ka kui niisugune kõigi poolt austatud. Sest iga julge ja hakkaja mehe tegu oli tema kõige suurem uhkus, ja kui üks niisugune tegu teha oli, ei küsinud tema: «Kes mu vaeva maksab?» Ta leidis palga oma töös.»

Kirjanik annab oma peategelasele küll niisugused positiivsed iseloomujooned, nagu ausus, töökus, osavus, julgus, lahkus, heldus, vaprus (võrreldakse 1812. a. Isamaasõja vapra ja ennastohverdava vene talupojaga; *à propos*: kodanluseaegses väljaandes jäeti see võrdlus sihilikult ära), kuid tal esinevad ka niisugused vastuvõetamatud (tol ajal küll ülistatud) iseloomujooned, nagu suur usklikkus, äärmine alandlikkus.

Üldiselt on kangelane idealiseeritud, kõigi voorustega varustatud kuju, nagu see oli omane sentimentalistlikule kirjandusele.

Ka oma kangelase tegude järgi on kirjanik andnud talle hinnangu. Juba oma lapsepõlves näitab Luige Laos üles julgust ja otsustavust (surnupealuu toomine kalmistult, tütarlapse päästmine koera käest). Kui ta juba noorpõlves kuulis julgetest tegudest, läks ta süda kuumaks. «Niisugune tahan mina ka olla.» Lapsepõlvelugude esiletoomine on selleks, et tema hilisemad kangelasteod sõjaväes oleksid usutavamad. Tema hilisemad mehised teod aga moodustavadki jutustuse olulisema faabula.

Laose noorpõlvest tuleb veel märkida tema õpihimu. Ta saab kodus isalt kirjatarkust (seega oli ka isa kirjaoskaja inimene, mis tol ajal oli küllaltki tähelepanuväärne nähtus), sest «enne ei olnud... kihelkonna- ja vallakoolisid».

Laose kangelastegudest on kõige meeldejäävamad ja vahest kõige usutavamad need, mis on seotud just merelahinguga Tallinna all, aga ka mõned teised episoodid (laste päästmine).

Laose kaudu tahab kirjanik näidata, et sõdurielu karmus ei olegi nii raske taluda, kui mees ainult ise on mees. Kirjanik tahab lugejale sisendada, et «iga ausa ja õige mehe kohus on oma vanemate ja nõrgemate eest vaenlasele vastu minna» ja rahvas peab sõjamehest selle eest lugu pidama, mitte aga põlgama. Luige Laose kujuga ründab kirjanik teataval määral seisuslikke eelarvamusi, sest et «mitte see, mis soost meie sündinud oleme, meile hinda ja head ei anna». Laose kohta ütleb kirjanik kokkuvõtlikult: «Ta kuub on jäme ja must kui muld, aga kuue all on peen kuld.» Ja jutu kirjutamise eesmärk saab selgeks, kui kirjanik lõpetuseks küsib: «Aga kas sina, kes sa seda lugu loed, ei või ka niisugune mees olla? Inimene võib palju head teha, kui ta aga seda, mis ta teha võib, teha tahab. See mees, kellest meie praegu jutustasime, teeb meie rahvale au, ja meie võime uhked olla, et ka meie rahva hulgas suured ja kuulsad mehed sünnivad — sest see oli meie mees, oli Luige Laos.»

Oma jutustuses on Suve Jaan esile toonud ajaloolise tõe, et Venemaa relvastatud jõud kaitsesid ka eesti rahvast, kusjuures eestlased ka ise nende jõudude koosseisus sellest kaitsmisest osa võtsid.

Lugejale on aga ilma pikemata selged ka teose nõrgad küljed: vene rahva ja Vene tsarismi samastamine, usklikkuse

ja alandlikkuse jutlustamine, ülemaile tingimatu kuuletumise propageerimine jne. Millised helded ja suuremeelsed härrad ja prouad, keisrihärrad ja keisriprouad seal esinevad, isegi üks ülitore mõisnik-orjapidaja! Neil laseb autor vaesele eesti talupojast soldatile aina raha, au ja kiitust jagada! Ja millesse kõigesse jumal ennast vahele ei sega! See kõik tuleb teosele suureks kahjuks, kuid on paratamatu lõivumaksmine kaasajale.

Jutustuse väärtuseks jääb aga igal juhul eesti ja vene rahva ajalooliselt kujunenud sõpruse näitamine.

Jutustuse loetavust aitab säilitada suurepärane keele- ja stiilivahendite kasutamine kirjaniku poolt. Suve Jaanil on ladus jutustamisoskus, rikas sõnavara, rahvalik ütlemisviis. Suurepärased on tema lahingu- ja loodusekirjeldused. Eriti väljapaistvad on tema merekirjeldused, esimesed taolised eesti kirjanduses. Ja kõik see on orgaaniliselt seotud sündmuste arenemisega. Stiilivõtetest kasutab kirjanik eriti ohtrasti võrdlusi, mis on enamikus huvitavad ja uudsed («. . . pime öö laotas kui kuri kaaren oma mustad tiivad vuhinal üle mere . . .»), aga ka metafoore, hüperboole jm. Laose isa süda oli pärast poja peksu «nii musta kurvastust täis, kui tema toa seinad musta suitsu täis olid». Rootsi kuningas, kes «Tallinnamaa peale maias oli, ei mõtelnud vastast leida ja tuli 1790. aastal kõige oma mereväega Tallinna alla ja mõtles teda kui silku oma võrku püüda»; Rootsi vägi tuleb kui «kuri ilm ligemale», aga «kõik meie laevad tõusid hinge ja puhusid tuld, suitsu ja surma vaenlasele vastu». Olgu veel mõned stiilinäited: ««Tuvikene» laotas purjed laiali kui linnu tiivad ja läks nii valusasti edasi, et meri suitses.» «Sellepeale läks ilm vaiksemaks, tuuled puhusid ennast tühjaks, meri jäi rahule ja hingas suurest väsimusest oma otsatu suures voodis vagusalt ning selge taevas vaatas ennast kui peegliklaasis tema siledas pinnas, ja ei olnud enam jälge ega vermet minevate päevade möllust üle jäänud . . .» Jne., jne. Või veel katkend lahingukirjeldusest: «Suurtükkide mürin oli nii kange, et laevad värisesid, maailm põrus, taevaalune kohas valjust paukumisest ja raksumisest; tuuleõhk kuumas kangest palavusest, meri punas verest, linnud ja kalad põgenesid maailma otsa ära, ja kõik, mis silma ees näha oli, uppus otse tule ja suitsu sisse, ja ses paksus suitsu pimeduses olid mehed rängasti elu ja surma vastu võitlemas.»

Käesoleva väljaande aluseks on võetud teose I trükk. Teatavasti oli kodanliku Eesti perioodil ilmunud IV trükis palju

moonutusi ning võltsinguid, ja seda just otseselt eesti ja vene rahva sõprust käsitlevates osades. 1948. a. ilmunud V trükis need moonutused kõrvaldati, kuid üht-teist on siiski veel vahele jäänud, sest trükk valmistati ette kodanluse ajal ilmunud väljaande järgi. Käesolevasse väljaandesse on kogu I trüki tekst tagasi toodud. Eelmises trükis oli näiteks õigustamatult välja jäetud IV ptk. lõpp: «Oh venelane! kes sind tunneb, see au sulle annab.» Samuti on teksti tagasi toodud muudki (II ptk. lõpp), näiteks ka mitmed «jumalasõna»-kohad, sest nõukogude tekstoloogia ei luba moonutusi, kuigi tänapäeva lugejal olekski ehk meeldivam lugeda seda jutustust ilma mõnegi lääge pöördumiseta «jumala» poole. Esimese trüki järgi on tagasi parandatud ka rida eelmises väljaandes liiga arhailiseks peetud sõnu. Jutustuse peatükkidesse jaotamine on säilitatud; esimeses trükis seda ei esinenud.

Toimetaja

Toimetaja *H. Lepik*

Kunstiline toimetaja *H. Vitsur*

Tehniline toimetaja *T. Mitt*

Korrektorid
H. Sinilaid ja *P. Hiie*

Ladumisele antud 17. I 1955. Trükkimisele antud 4. III 1955. Trükiarv 10 000. Paber 70:92, 1/32. Trükipoognaid 2,375. Formaadile 60:92 kohaldatud trükipoognaid 2,78. Arvutuspoognaid 3,1. MB-06074. Trükikoda „Punane Täht", Tallinn, Pikk tän. 54/58. Tellimise nr. 125.

Hind rbl. 1.65

На эстонском языке.
Суве Яан. Луйге Лаос.

7—3

Rbl. 1.65